

İçindekiler Tablosu

<u>Milliyetçilik Hareketleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri</u>	2
<u>Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişmesi</u>	4
<u>Milliyetçi Teşkilâtlar</u>	7
<u>Türk Derneği</u>	7
<u>Genç Kalemler Hareketi</u>	8
<u>Türkiye Dışında Kurulan Türk Yurdları</u>	8
<u>Türk Yurdu Cemiyeti</u>	9
<u>Türk Ocakları</u>	10
<u>II. Meşrutiyet Devri'nde Türk Milliyetçiliği</u>	11
<u>Atatürk Döneminde Milliyetçilik ve Uygulamalar</u>	15
<u>Sonuç</u>	19
<u>Dipnotlar</u>	20

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SARINAY

Devlet Arşivleri Genel Müdürü / Türkiye

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Ondokuzuncu, günümüz dünyasının siyasî, İktisadî ve sosyal temellerinin atıldığı değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir çağ olmuştur. Temelinde Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler, ilmî ve teknik buluşların yattığı bu gelişmeler, 19. yüzyıl dünyasında köklü değişiklikler yapacak olan milliyetçilik ve sanayi devriminin doğuşuna yol açmıştır. Bu iki büyük olay, 19. yüzyılda geleneğe bağlı toplumlara esaslı bir şekilde değişmeye zorlarken, tesirleri 20. yüzyılda da devam etmiş, günümüz dünyasını da şekillendirmiştir.

Makalede; 19. yüzyıldaki gelişme ve değişmelerin, özellikle milliyetçilik hareketlerinin sarstığı Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğu Türk aydınlarınca hissedilmeye başlandığı bir dönemde, bir tepki ve kendini bulma akımı olarak doğan ve gelişen Türk Milliyetçiliği'nin 20. yüzyıl başlarındaki durumu, İmparatorluktan millî devlete dönüşüm sürecinde Türk milliyetçiliğinin fonksiyonu ve gelişimi üzerinde durulacaktır.

Milliyetçilik Hareketleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Çağımızda toplumu bir arada tutma fonksiyonunu yerine getiren milliyetçilik geniş kapsamlı bir siyasî ideoloji olarak Fransız İhtilali ile beraber gündeme gelmiştir. Fransız İhtilali ile beraber yükselen milliyetçiliğın temelinde, millî egemenlik, bağımsızlık (self-determination), eşitlik ve laiklik gibi genel prensipler yatmaktadır.¹

Fransız İhtilali ve onu takip eden Napolyon'un askerî istila girişimleri sonucu, milliyetçilik ideolojisi ile birlikte, ihtilalin getirdiği hürriyet, eşitlik, cumhuriyet ve laiklik gibi kavramlar bütün Avrupa'ya yayılmıştır.² Napolyon savaşları bir taraftan Avrupa sınırlarını altüst ederken diğerk taraftan Avrupa'daki eski kurumları yıkmış, milliyetçi düşüncenin ve buna bağlı siyasî teşkilatlanmanın yaygın ve etkili bir akım haline gelmesine yol açmıştır. Sonuçta 19. yüzyılın kaderi millî devlet ve milliyetçi ideolojiler tarafından belirlenmeye başlamıştır.

Nitekim milliyetçiliğın yayılması, İngiltere, Fransa ve İspanya'nın ardından Avrupa'da İtalya ve Almanya gibi yeni güç merkezleri olarak millî devletlerin doğuşuna yol açarken, diğerk taraftan doğrudan çok milletli imparatorlukları tehdit eden bir gelişme olmuştur. İşte bu sebeple Avrupa'daki gelişmelerin dışında düşünemeyeceğimiz çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemekte gecikmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik önce yabancı propagandası ve siyasî amaçlarla Hıristiyan unsurlar arasında yayılmaya başlamıştır. Sonuçta Fransız İhtilali ile tohumlanan ve hürriyet fikriyle desteklenen milliyetçiliğın gayrimüslimler arasında yayılması, Osmanlı Devleti'nde ayaklanmalara yol açarak devletin bütünlüğünü tehdit etmeye başlayacaktır.

Osmanlı devlet adamları Fransız İhtilali sonucu yayılan ideolojik vasıflı milliyetçilik cereyanını başlangıçta kendilerini rahatlatıcak olan³ Batı'nın bir iç problemi olarak görmüşlerdir. Ancak çok geçmeden 19. yüzyıl dünyasında büyük değişiklikler yapıcak olan milliyetçiliğın gücünü iç isyanlarda yavaş yavaş anladılar. Bu durum karşısında Osmanlı gayrimüslimleri tarafından savunulmaya başlanan millet fikri İmparatorluktaki bütün unsurlar arasındaki bağları sağlamlaştırarak devletin dağılışını durdurmak isteyen Osmanlı aydınlarının dikkatini çekti.⁴ Ancak onlar bunu yaparken milliyetçiliğın ideolojik mahiyetini kasten ihmal ettiler veya görmezlikten geldiler.⁵ Çünkü Batı'da yayılan lâik, millî egemenlik prensibi ve buna bağlı olarak gelişen kendi kaderini tayin prensibinin olduğu gibi kabul edilmesi açıkça devletin parçalanması demek olacaktı. Diğerk taraftan Batı'daki milliyetçilik anlayışının temeli, belli sınırlar içinde, aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

ve birlikte yaşama duygusuna sahip olan millet kavramına dayanıyordu. Halbuki çok milletli Osmanlı Devleti'nde böyle bir millet yapısı mevcut değildi. Çünkü geniş bir coğrafi alana yayılmış bulunan Osmanlı Devleti çeşitli din, mezhep ve milliyetlerden meydana geliyordu. Çok milletli Osmanlı Devleti'nde toplum düzenini oluşturan mekanizmaya "millet sistemi" denilmekteydi.⁶ Ancak bu sistemde millet tabiri etnik değil, dinî grupları belirtmek için, cemaat karşılığı olarak kullanılıyordu.⁷ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içinde barındırdığı çok çeşitli unsurları yönetmek için kullandığı "millet sistemi" yani bu unsurların birer dinî cemaat olarak tasnifi milliyetçilik fikrinin yayılması ile fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. Nitekim imparatorluk tebaasının kendini Ortodoks olarak değil de, Yunanlı, Sırp, Bulgar vb. şeklinde tanımlanmaya başlaması, hatta yüzyılın sonlarına doğru bu çeşit kimlik kazanmanın Müslüman unsurlar arasında da yayılmaya başlaması sistemi, dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni çökme tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir.

19. yüzyılda milliyetçiliğin yayılması sadece Osmanlı'yı değil, diğer imparatorlukları da tehdit eden bir gelişmeydi. Bu sebeple milliyetçilik tehdidine karşı imparatorluklar bir yandan askerî-idarî tedbirlere başvururken, diğer yandan bir imparatorluk ideolojisi geliştirmeye çalışmışlardır.⁸ Bu bağlamda Osmanlı Devleti de, Tanzimat hareketi ile bütün unsurların eşitliğine ve dayanışmacı bir anlayışa dayanan Osmanlıcılık ideolojisini geliştirmeye çalışmıştır. Bu hareket ile Tanzimat liderleri ve aydınları Osmanlı vatani ve Osmanlı hanedanına bağlılık temeli üzerinde bir Osmanlı milleti yaratmayı amaçlamışlardır. "Devleti kurtarmak" noktasında siyasî bir tavır olarak da niteleyebileceğimiz Osmanlıcılık fikri Genç Osmanlılar tarafından bir ideoloji olarak geliştirilecektir. Onların amacı çeşitli din ve milliyetlere mensup grupları eşit siyasî haklara sahip, ortak bir vatan mefhumu etrafında, meşrutî bir idare altında yaşatmaktır.⁹ Böylece bütün Osmanlılar merkezî devletin eşit haklara sahip vatandaşları olarak görülecek, ana bünyeye birer Osmanlı olarak entegre olmaları sağlanacaktı.

Ancak gayrimüslimlerin isyanlarına devam etmesi sebebiyle Osmanlıcılık fikrinin imparatorluğun bütünlüğünü sağlama fonksiyonunu yerine getiremeyeceği anlaşılınca, Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar resmî yaklaşım Osmanlıcılık olarak kalmakla- beraber hiç değilse Müslüman unsurları bir arada tutmak amacıyla 1870'lerden itibaren İmparatorlukta birlik odağı İslamiyet'e doğru kaymaya başlamıştır. Bu gelişmenin tabii bir sonucu olarak II. Abdülhâmid Dönemi'nde İslamcılık ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede "Osmanlı milleti" kavramının yanında "İslam milleti", "İslam ümmeti" şeklinde millet anlayışına yeni bir muhteva yüklenecektir. Diğer taraftan Osmanlı vatani anlayışı, İslamî vatan kavramına dönüşecektir. Kısaca Osmanlı aydınları vatan savunması ile İslâm'ın müdafaasını özdeşleştirmişlerdir.¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı gereği, kendi dönemi içinde tutarlı sayılabilecek bu ideolojik arayışlar devleti kurtarmaya kâfi gelmemiştir. Çünkü gayrimüslimlerden sonra, İmparatorluk'taki Türklerin dışındaki Müslüman unsurlar da İmparatorlukta ayrılma sürecine girmişlerdir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun dinî açıdan yapmaya çalıştığı organizasyon artık Müslüman unsurlar arasında da problemler yaratmaktaydı. Artık onlar da kendilerine İslâmiyet'ten öte, tamamen milliyet boyutuna dayanan kimlik vermeye başlamışlardı.

Ancak bu gelişen milliyetçilik hareketlerine karşı İmparatorluğun Türk unsurunda benzeri bir davranışa en son olarak rastlamaktayız. Bunun sebebi, İmparatorluğun çoğunluğunu ve yönetici kesimlerini oluşturan Türklerin onu sürdürmeyi ve kurtarmayı düşünmeleri ile ümmet yapısının etkisidir. Bu iki faktör Türklerin milliyetçilik fikrine yönelmesini önleyen

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

fren mekanizmaları olmuştur. Ancak gayrimüslimlerin bağımsızlık kazanarak devletten birer birer ayrılmaları, İmparatorluktaki Türk olmayan Müslüman toplumların milliyetçi gayeleri sonucu, ileride üzerinde duracağımız birçok faktörün de etkisi ile Türk milliyetçiliği doğmaya ve gelişmeye başlamıştır.

Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişmesi

Türk Milleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında büyük devletler kurmaları ve anavatanlarından getirdikleri kültürleri uzak diyarlarda yaşatmalarının sırrını kuvvetli bir milliyetçilik şuuruyla sahip olmalarında aramak gerekir. Fakat, 19. yüzyılda Fransız İhtilali'nden sonra yayılan ideolojik vasıflı modern milliyetçilik anlayışının eski Türk milliyet duygusu ile bağlantısının olduğunu söylemek mümkün değildir.¹¹ Zaten Türklerde görülen milliyetçilik şuuru, Osmanlı döneminde, İmparatorluk ve İslâm dininin tesiri altında küllenmişti.¹² Bu sebeple milliyet şuuru dil hariç, Türk milleti olarak değil Osmanlı olarak hissedilmişti. Nitekim, Avrupalıların Osmanlılar ve eyaletleri için kullandıkları Türk ve Türkiye tabirleri 19. yüzyıla kadar Osmanlı eserlerinde kullanılmamıştır. Türk kelimesi mevcuttu, fakat daha çok "cahil Anadolu köylüsü" anlamında horlayıcı bir üslûpla kullanılmaktaydı.¹³ Diğer taraftan Türk milli özellikleri İslâmî pota içinde eridiğinden Türk ve Müslüman aynı manaya gelmekteydi. Gerçekten de İslamı kabul eden milletler arasında hiçbiri, kendi millî kimliğini İslâm ümmeti içinde eritmekte Türklerden daha ileri gitmemiştir. Bu gerçeği 1914'lerde Türkçülerin¹⁴ temsilcilerinden Ahmet Ağaoğlu şöyle dile getirmektedir:

"İslamiyet Türk'ün dinidir, din-i millîsidir, kavmisidir. Türk İslamiyet'i cebren, mahkûm, mağlup olarak değil, hakim galip olarak kabul etmiştir. Bin seneden beridir ki İslamiyet'in en ağır yüklerini, omuzlarına alarak taşımaktadır. İslamiyet yolunda Türk her şeyini unutmıştır. Lisanını, edebiyatını, iktisadiyatını ve hatta bazen mevcudiyet-i kavmiyesini bile."¹⁵

Türk toplumu İslamiyet'le bütünleşme sonucu tamamen dinî bağların hakim olduğu ümmet haline gelmişti. Müslümanlık Türk Milletinin ruhudur diyen Yahya Kemal Beyatlı, İslamiyet'i "millî din" olarak vasıflandırarak bu gerçeğe işaret etmektedir.

Türklerin Osmanlı hanedanından ve İmparatorluktan ayrı bir millet sayılması fikri, 19. yüzyılda Batı tesiri altında ortaya çıkmış ve gelişmiştir.¹⁶ Bu sebeple Türk milliyetçiliğinin uyanışını çağdaşlaşma hareketi içinde değerlendirmemiz gerekir. Nitekim İmparatorluğun Avrupa karşısında gerilemesine çözüm bulmak amacıyla 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda devam eden çağdaşlaşma hareketleri, Osmanlı Devleti'nin temeli sayılan müesseseleri ve sosyal bünyesini sarsacak değişik kavram ve fikirleri de beraberinde getirmiştir. Avrupa'da Fransız İhtilali'nden sonra yayılan vatan, millet, hürriyet ve eşitlik gibi kavramların Osmanlı tebâası arasında yayılmaya başlaması sonucu Hristiyan tebânın bağımsızlık kazanarak İmparatorluktan birer birer ayrılmalarından sonra, buna tepki olarak Türk milliyetçiliği de doğmaya başlamıştır.

Osmanlı gayrimüslimleri arasında yayılan milliyet fikirleri çağdaşlaşma hareketleri sonucu Batı ile kurulan temaslarla (Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, yabancı ülkelerde kurulan Osmanlı elçilikleri, açılan yeni okullara davet edilen uzmanlar vb.) Türk aydınları arasında da yayılmaya başlamıştır.¹⁷ Bu faktörlerin yanı sıra II. Viyana yenilgisinden sonra başlayan toprak kayıpları, kapitülasyonlar, Avrupalıların sömürgeci politikaları gittikçe Osmanlı Devleti'ni yıkılışa doğru götürmüştür. İşte Türk millî benliğinin gelişmesi için en kuvvetli

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

faktör, hiç şüphe yok ki Türklerin devletlerini ayakta tutmak için gösterdikleri eşsiz dayanışma duygusu olmuştur.

Birçok milliyetçilik akımlarında olduğu gibi, Türk milliyetçiliğinin doğuşu da dil ve tarih gibi kültürel sahalardaki araştırmaların gelişmesiyle başlamıştır. Bu çalışmalar öncelikle Türk kavramının kazandığı yeni anlamda kendisini göstermiştir. Osmanlı resmî edebiyatında "kaba, cahil, göçebe" olarak horlayıcı bir üslûpla kullanılan Türk kavramı artık geçmişte şanlı medeniyetlerin kurucusu olan asil bir millet anlamını kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda Avrupalıların Türkler aleyhinde kullandıkları "barbarlar" kelimesine karşı da savunma olarak başlamıştır.¹⁸ Türklerin tarihini Osmanlı tarihinden ibaret görmeyip İslam öncesi devirlere kadar götüren milliyetçi anlayışın teşekkülünde Batı'daki Türkoloji çalışmaları önemli rol oynamıştır.

19. yüzyıldan itibaren Çin, İslâm ve daha sonra Türk kaynakları üzerinde çalışan batılı şarkiyatçılar Türklerin Osmanlılardan önce büyük bir medeniyet kurduklarına ve dilleri ile tarihlerinin zenginliğine işaret etmişlerdir. Bu Türkologlar içinde özellikle Joseph de Guignes'in Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarihi, Arthur Lumley Davids'in Türk Dili Grameri, Polonyalı asıllı Mustafa Celaledin Paşa'nın Eski ve Modern Türkler, Leon Cahun'un Asya Tarihine Giriş adlı eserleri ideolojik boşluk içinde bulunan ve yıkılışa karşı çare arayan Türk aydınları arasında Türklük şuurunun uyanmasında önemli tesirler bırakmıştır.¹⁹ Nitekim Tanzimat Dönemi'nde dil sahasında İbrahim Şinasi, dilin edebiyat şubesinde Ziya Paşa ile başlayan Türkçülük batıdaki Türkoloji eserlerinin etkisi ile büyük bir gelişme göstermiştir.

Batıdaki Türkoloji çalışmalarından etkilenenlerin başında Ahmet Vefik Paşa gelir. Vefik Paşa Lehçe-i Osmanî adlı eserinin giriş kısmında Türklerin ve dillerin yalnız Osmanlı ve Osmanlıca olmayıp Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan büyük ve eski bir ailenin en batıdaki kolu olduğuna dikkati çeker.²⁰

Askeri okullar nazırı Süleyman Paşa 1876'da yayınlanan Tarih-i Alem adlı eserinin bir bölümünü İslamiyet'ten önceki Türk tarihine ayırır. Esas itibarıyla Davids ve Guignes'in eserlerine dayanan bu bölüm modern Türk tarihçiliğinde İslamiyet'ten önceki Türklere dair ilk yazıdır.²¹ Diğer önemli eserinde İlmî Sarf-ı Türkî adını veren Süleyman Paşa'nın en büyük hizmeti askeri okulların ders programına millî tarihi koymuş olmasıdır.²²

Genç Osmanlılar içinde yer alan Ali Suavi Muhbir ve Ulûm gazetelerinde Türkçülüğü ve Türkçe yazmayı devamlı sözkonusu eder. Suavi'ye göre, Osmanlılar diğer Türk boyları gibi Türk soyu idiler ve dilleri Osmanlıca değil Türkçeydi.²³ O'nun diğer önemli özelliği pek açık olmasa da Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık arasında hiçbir zıtlık görmeyerek üç fikir akımını da aynı zamanda savunması ve laiklik fikrini ortaya atmasıdır. Bu arada Çağataycayı ve Doğu Türklüğünü Osmanlı okuyucularına tanıtan Özbekler tekkesi şeyhi Süleyman Efendi ile Müslüman Türkler arasında kullanılan yazı sisteminin ıslah edilmesini Osmanlı Devleti'nin yöneticilerine teklif eden Azerbaycanlı Mirza Feth Ahunzâde'den de bahsetmek gerekir.²⁴

Bu ilmî Türkçülerin yanında vatan ve hürriyet fikirlerini yeni kuşaklara aşıl原因an Namık Kemal konularını Osmanlı-İslam tarihinden seçerek tarih şuuru ile milleti uyandırma yolunda önemli bir adım atmıştır. Namık Kemal yazılarında vatan, millet ve Türkistan gibi kavramları kullanmakta ise de Osmanlıcılık fikrinin en önemli savunucularındandır.²⁵ Kısaca Namık Kemal, Hıristiyan kavimler dahil, Osmanlı sınırları içindeki bütün cemaat ve

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

kavimleri Osmanlılık şuurunu ile yoğurup bir "Osmanlı Milleti" oluşturma gayreti içindedir. Namık Kemal Vatan adlı ünlü makalesinde "İnsan vatanını sever" diye başlayan coşkulu cümlelerle, vatan sevgisinin gerekçelerini, derinliğini ve kutsallığını çok güzel anlatır. Ancak Osmanlı Devleti'nin parçalanacağı korkusu ile, açıktan açığa Türklük davasını savunamıyordu. Halbuki milliyetçilik Türklerden başka bütün unsurların ruhunu sarmış, artık hiçbiri kendisini Osmanlı değil, Yunanlı, Sırp, Bulgar ve Ermeni olarak görmeye başlamışlardı. Bununla beraber başta Atatürk olmak üzere bir çok Türk aydınının fikrî yetişmesinde Namık Kemal'in büyük etkisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde bu ilk Türkçülük devresi, daha ziyade ilmî seviyede olup, batıdaki Türkoloji çalışmalarının tesiri altında gelişmiştir. Dil ve tarih çalışmalarıyla Osmanlı Devleti'ndeki Türk aydınları arasında Türklük şuurunun uyanmasında önemli rolleri olan bu ilk Türkçülerin milliyetçiliği büyük ölçüde kültürel idi. Bu sebeple siyasette "Osmanlı milliyeti" ve "İslam Birliği" gayelerine önem vermekteydiler.²⁶

II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin devamı için zaruri kabul edilen "Osmanlı Birliği" ve "İslam birliği" fikirleri yanında Türkçülük de aydınlar arasında gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemde Türkçenin İmparatorluk içindeki durumunu kuvvetlendirme ve yayma konusunda önemli bir adım atılmıştır. Osmanlı tarihinde ilk defa 1876 Anayasası ile devletin resmî dilinin Türkçe olduğu kabul edilmiştir. Özellikle II. Abdülhamit yönetiminin basında, siyasî konuların yazılmasını yasak etmesi üzerine dil, edebiyat ve tarih gibi görünüşte siyasî olmayan konular Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve İkdam gazetelerinde tartışılmaya başlanmıştı. Böyle tarihî ve kültürel tartışmaların ardında Türk millî duygusu ifadesini bulmuş ve daha sonraki milliyetçi harekete etkisi büyük olmuştur.²⁷ Diğer taraftan bu dönemde Türk tarihine artan ilgi, Osmanlı Türklerinin de, Türk tarihinin gerçekte kendi tarihleri olduğu şuurunun uyanmasına yol açmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde başlayan ilmî Türkçülük bu devirde tarih, dil ve kültürel sahalarda eserlerin yayınlanması ile gelişmeye devam etmiştir. Ahmet Mithat Efendi, Mufassal Tarihî Kurun-i Cedide, Mizancı Murad, Tarih-î Umumî adlı eserleriyle Osmanlı ve İslamiyet'ten önceki Türk tarihine dikkat çekmişlerdir.²⁸ Dilci ve Ansiklopedist Şemseddin Sami Osmanlı Türkçesine dilbilim açısından en büyük yardımı yapmıştır. Şemseddin Sami Kamus-u Türkî adlı eseri ile açıkça Türkçecilik yapar.²⁹ Necip Asım, Leon Cahun'un Asya Tarihine Giriş adlı eserini esas alarak yazdığı genel Türk Tarihi ile Türk millî şuurunun ve milliyetçiliğinin uyanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.³⁰ Bursalı Mehmed Tahir'de Türklerin Ulûm ve Fünuna Hizmetleri adlı eseri ile Türkler'in İslâm medeniyetinde oynadıkları rolü ortaya koymuştur.³¹ Gene bu dönemde Türkçülük hareketinin tek yayın organı durumunda olan İkdam gazetesinde Şemseddin Sami, Veled Çelebi ve Necip Asım Türk dilinin araştırılması ve yazı dilinin sadeleşmesi cereyanını başlatmışlar ve önemli mesafeler katetmişlerdir. İlk defa "Türk Gazetesidir" başlığıyla çıkan İkdam'ın kültürel Türkçülüğün gelişmesinde ve Türkiye'de milliyet fikrinin tanıtılmasında önemli bir yeri vardır.³²

Bu dönemde ilmî Türkçülüğün ardından 1897 Türk-Yunan savaşının doğurduğu milliyetçi galeyân Türkçülüğün edebî safhasını başlatmıştır. Bu yeni çığır Mehmed Emin'in (Yurdakul) kuvvetli vatanseverlik ve milliyetçilik duyguları ile yazılan ve 1899 yılında yayınlanan Türkçe şiirleri ile ilk örneğini verdi.

Mehmed Emin'in Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçişi münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa O'na çektiği telgrafta "Türk milliyet severliğinin ilâhi müjdecisi olan şiirleriniz bugünkü mücadelemizin kahramanlık ruhuna doğuş ufkunu olmuştur" diyordu.³³

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Şiirde Mehmed Emin ile başlayan edebî Türkçülüğü düz yazı alanında Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) devam ettirir.³⁴

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında siyasî Türkçülük Rusya Türkleri arasında hız kazandı. Kırım ve Kazan'da, Batı liberalizmi, Rus romantizmi ve Genç Osmanlılar hareketinden etkilenen yaygın bir Türk aydın hareketi vardı. Bu aydınlar önce kültürel Türkçülüğü, daha sonra da Pan-Slavizme tepki olarak geliştirdikleri Pan-Türkizmi (Türk Birliği) savunuyorlardı.³⁵ Türk siyaset ve fikir hayatında önemli roller oynayacak olan bu aydınların başında gelen İsmail Gaspıralı, 1873'te Kırım'da çıkardığı Tercüman gazetesinde "dilde, fikirde, işte birlik" parolası ile bütün Türklerin anlayabileceği ortak bir edebî dilin geliştirilmesi lüzumu üzerinde durmuştur.³⁶ Türk aydınları üzerinde tesirler bırakan Hüseyin-zâde Ali (Turan) de İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda ve diğer milliyetçi cemiyetlerin faaliyetlerinde önemli roller oynayacaktır. Türkçülüğü o günlerde anlaşılan en geniş manası içinde yani, Turancılık olarak düşünen Hüseyinzâde Ali'nin, Ziya Gökalp'teki Türkçülük fikrinin uyanmasında tesiri büyüktür.³⁷

Türkiye'de siyasi Türkçülüğün yayılmasında önemli rol oynayan Ahmet Ağaoğlu'nun yanı sıra, hiç şüphesiz Rusya'dan Türkiye'ye gelenler arasında en önemli aydınlardan birisi de Yusuf Akçura'dır.³⁸ Paris'te ilişki kurduğu Jön Türklerin Osmanlılık eğilimlerine karşı tepki olarak, Rusya'ya dönüşünde Mısır'da yayınlanan Türk gazetesinde Üç Tarzı-Siyaset adlı meşhur makalesini yazmıştır.³⁹ Akçura bu makalesinde Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarından hangisinin Osmanlı Devleti'nde uygulama şansına sahip olabileceğini ortaya koymaya çalışır. Sonuçta; "artık Osmanlı Milleti vücuda getirmekle uğraşmak beyhûde bir yorgunluktur" diyen Akçura, makalesinin sonunda kesin hükme varmamasına rağmen, ancak Türkçülük politikasının uygulanabilirliğine işaret eder. Bu döneme kadar Türkçülük bir siyaset programı halinde ortaya konulmamıştı. Akçura'nın makalesi böyle bir program mahiyetini taşıyordu.⁴⁰ C. W. Hoster'e göre, 1848 "Komünist Manifestosu" komünistler için nasıl bir rol oynamışsa, Akçura'nın makalesi de Türkçüler için benzer bir rol oynamıştır.⁴¹

Bütün bu çalışmalar ve ortaya konulan eserlerin sonucunda, Türk kavramı artık şerefli ve gurur duyulan bir kavram olarak değişmiştir. Türk tarihinden bölümler gün ışığına çıkarılmış, Osmanlı Devleti dışında Türkçe konuşan Müslümanlar ırkdaş olarak kabul edilmiş, Anadolu, Türklerin vatanı olarak önem kazanmaya başlamıştır. Türk milliyetçiliğinin temeli olarak dili ve kültürünün rolü ve bunları canlandırmak ve geliştirmek ihtiyacı da kuvvetlenmiştir.

Milliyetçi Teşkilâtlar

Böylece temelleri atılan Türk milliyetçiliği fikri II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamı içinde belli cemiyetler ve dergiler etrafında canlanmaya ve teşkilâtlanmaya başlamıştır.

Türk Derneği

Osmanlı Devleti'nde Türkçülük fikrine dayanan ilk teşkilât 25 Aralık 1908 tarihinde Türk Derneği adıyla kurulmuştur. Türk Derneği Yusuf Akçura, Necip Asım ve Veled Çelebi'nin öncülüğünde, Ahmed Mithat, Emrullah Efendi, Bursalı Mehmed Tahir, Ahmed Hikmet Bey, Korkmazoğlu Celal, Akyiğitzâde Musa, Fuad Raif Bey tarafından kurulmuştur.⁴²

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Çeşitli konferanslar düzenleyen ve birkaç kitap yayınlayan Türk Derneği'nin en önemli faaliyeti kendi adıyla yedi sayı yayınlanabilen dergisidir. Türk Derneği dergisi, Türkiye'de Türkoloji çalışmalarının, sistemli olmasa bile, dağınıklıktan topluluğa giden önemli bir evresi sayılabilir.

Türk Derneği'nin amaç ve faaliyetlerini topluca değerlendirdiğimiz zaman ağırlıklı olarak Türkoloji çalışmaları yapmak üzere kurulduğunu görmekteyiz. İdeolojik açıdan Türk Derneği mensupları kültürel manada Türkçü olmakla beraber siyasi açıdan Osmanlılık geleneğini ağırlıklı olarak taşımaktadırlar.

Genç Kalemler Hareketi

İstanbul'daki Türk Derneği'nin faaliyetlerine paralel olarak Selanik'te çıkmaya başlayan Genç Kalemler Dergisi dilde Türkçülük akımına yeni bir hız vererek milliyetçi ideolojinin oluşması bakımından çok önemli bir gelişmeye öncülük etmiştir. Selanik'in Türk milliyetçiliğini teşvik eden kozmopolit yapısı içinde şekillenen Genç Kalemler Hareketi'nin temel amacı "Yazı dilini sadeleştirmek ve halk diline yaklaştırmaktı." Bu amacı "Yeni Lisan" olarak savunan Genç Kalemler Hareketi'nin öncülüğünü ve birleştiriciliğini Ali Canip, Ömer Seyfettin ve daha sonra onlara katılan Ziya Gökalp yapar.

Genç Kalemler Dergisi'nde başlatılan "Yeni Lisan" davası ile halk ve aydın kültürleri arasında birlik kurmak üzere millî kültürün temeli sayılan Türk dili yeni bir zihniyetle işlenmeye başlandı.⁴³ Genç Kalemler Dergisi'nde ağırlıklı olarak Türkçenin sadeleştirilmesi ve edebiyat yazılarına yer verilmesine rağmen, birçok makalede milliyetçilik yapma dil akımının dışına taşmıştır. Dergide dilin sadece bir edebiyat problemi değil, aynı zamanda Türklerin hayatıyla yakından ilgili olduğu ve 100 milyon kan kardeşini birbirine bağlayan bir bağ olduğu, bu sebeple İstanbul Türkçesini bütün Türklere yaymak gerektiğini vurgular⁴⁴ Yine başka bir makalede içinde yaşanan zamanın devrimler çağı olduğu vurgulanarak eski değerlerin kaybolduğu, yenilerinin geldiği belirtilerek, yenilik Türklük adı altında tanımlanır ve doğulu milletlerin batının sömürgeciliğinden Türklük sayesinde kurtulabileceği vurgulanır.⁴⁵ Ziya Gökalp yazdığı "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" adlı makalesinde, "Yeni Hayat"ı II. Meşrutiyet'in ilânı ile gerçekleştirilen siyasî inkılâbı sosyal bir inkılâpla tamamlayacak ilkeler bütünü ve eski hayata alternatif bir model olarak görüyordu.⁴⁶

Genç Kalemler'de başlatılan ve daha sonra millî edebiyat cereyanının doğuşuna öncülük eden II. Meşrutiyet Devri Türkçecilik hareketini Türk milliyetçiliğinin başarılı bir hamlesi olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü dil bir milletin en önemli yapıcı unsurudur. Bu sebeple toplumumuzun ümmet halinden millet haline geçiş sürecinde başlatılan bu hareketin önemi büyüktür.

Türkiye Dışında Kurulan Türk Yurdları

Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliği esası üzerine kurulan derneklere paralel olarak, çeşitli Avrupa ülkelerine eğitim amacıyla giden Türk gençleri de aynı amaçla Türk Yurdu adı altında birtakım dernekler kurmuşlardır. Bu derneklerin önemlileri Lozan, Cenevre, Nöşatel, Paris ve Berlin gibi Avrupa şehirlerinde kurulmuştur.⁴⁷

Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde kurulan Türk Yurdları arasındaki işbirliğini geliştirmek ve ortak bir mefkûre belirlemek amacıyla birincisi Lozan'da, ikincisi de Cenevre'de olmak

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

üzere iki büyük kongre yapılmıştır. Bu kongrelerde Yurdçuluğun mefkûresi "Türklük aleminde içtimâi inkılâp esasları hazırlamak ve onu mazisine, ananesine, milliyetine müdrük bir hale getirmeye çalışmak" olarak belirlenmiştir.⁴⁸ Bu mefkûreye ulaşmak için, Türkçenin geliştirilmesi, eğitimin Türkler arasında yaygınlaştırılması, millî servetin muhafazası için Türklerin iktisadî faaliyetlere teşvik edilmesi, Avrupa'da okuyan bütün Türk öğrencileri millî maksada hizmet etmeye çağırarak, hanımları eğitime ve sosyal hayata çekmek, cahillikten kurtarmak ve aynı gayeye hizmet eden diğer derneklerle işbirliğine girişmek gibi hususlar tespit edilmiştir.

Avrupa'da kurulmuş bulunan bir çeşit Türk öğrenci organizasyonları olarak görebileceğimiz Türk Yurdları tamamen Türkçülük fikrini benimsemiş olup, İstanbul'da kurulan Türk Yurdu ve Türk Ocağı ile paralel çalışmalar içinde bulunmaktadır.⁴⁹

Bu dernekler etrafında toplanan öğrenciler özellikle İsviçre'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına paralel olarak Türk milletinin haklılığını dünya kamuoyuna duyurmak ve Millî Mücadele'ye yardımcı olmak amacıyla başta "Türk Menfaatlerini Koruma Cemiyeti" ve "İsviçre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olmak üzere çeşitli cemiyetler kurmuşlar ve yayınlar yapmışlardır.⁵⁰

Türk Yurdu Cemiyeti

Türk Yurdu Cemiyeti 31 Ağustos 1911 tarihinde Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmed Hikmet (Müftüoğlu), Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Dr. Akif Muhtar (Özden) ve Yusuf Akçura gibi Türkçülük hareketinin önde gelen kişileri tarafından kurulmuştur.⁵¹

Türk Yurdu Cemiyeti; "...Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, varidat ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere" bir gazete çıkarmayı ve Türk çocukları için bir pansiyon açmayı amaçlamıştır. Bu cemiyet Türk Ocaklarının kuruluş hazırlıklarının yapıldığı bir zamanda ortaya çıktığı için, cemiyet olarak fazla bir varlık gösterememiş, kurucuları Türk Ocakları içinde yer almıştır. Ancak cemiyetin en büyük hizmeti daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı haline gelecek olan Türk Yurdu Dergisi'ni çıkarmasıdır ki, bu dergi Türk milliyetçiliği fikrinin oluşturulması, sistemleştirilmesi ve yaygınlık kazanmasında çok önemli bir rol oynayacaktır.

"Türklerin faidesine çalışır" serlevhası ile ilk sayısı 30 Kasım 1911'de yayımlanan Türk Yurdu Dergisi amacını şöyle açıklamaktadır:

"Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksudumuz işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi mecmuamızın münderecatı göstereceğinden, mesleğimizin teşrikini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun."⁵²

Yusuf Akçura'nın yönetiminde 32 sayfalık bir forma halinde 15 günde bir yayınlanan Türk Yurdu Dergisi büyük bir kültür dergisi olmasının yanı sıra, Türk fikir hayatının en uzun ömürlü yayın organı olma özelliğini de taşımaktadır. F. Georgeon'un deyimiyle temel çizgisi "Pantürkizm ve ilerlemecilik" olan Türk Yurdu Dergisi; milliyetçilik fikrine halkçı bir muhteva kazandırılmasında, millî iktisat fikrinin oluşmasına da öncülük etmiş, çağdaşlaşmayı Türkler için bir hayat davası olarak görmüştür. Ayrıca mümkün olduğu kadar Türklerin çoğu tarafından anlaşılabilir sade bir Türkçeyi savunuyor ve kullanıyordu. Diğer taraftan eğitimin modernleşmesi, kadın haklarının geliştirilmesi, Türklerin kültürel manada birliğine önem vermesi, her sahada millî konuları ele almasıyla,

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

bütün Türklerce makbul olabilecek bir ideal yaratmaya çalışmıştır.⁵³

Türk Ocakları

20. yüzyıl başlarında Türk milliyetçiliği esası üzerinde kurulan en önemli teşkilât hiç şüphesiz Türk Ocaklarıdır.

Kendisinden önce kurulan Türk Derneği, Genç Kalemler Hareketi ve Türk Yurdu Cemiyeti gibi kuruluşlar doğrudan aydınların öncülüğünde kültürel ve ilmî amaçlı oluşturulurken Türk Ocağı'nın kurulma düşüncesi ve inisiyatifin Askeri Tıbbiye öğrencilerinden, yani gençlerden geldiği görülmektedir. Bunun temel sebebi, örgütlenme geleneğinin yanı sıra, tıbbiye öğrencilerinin modern eğitim görmesi sebebiyle müspet ilim zihniyetiyle yetişmeleri sonucu karşılaşılan siyasî ve sosyal meselelere rahatlıkla teşhis koyabilmeleri ve harekete geçmeleridir.⁵⁴ Ayrıca okuldaki Türklerin dışındaki öğrencilerin beraber hareketlerine bir tepki olarak birleşmek gereğini hissetmeleridir.⁵⁵ Öğrenciler arasında yapılan gizli toplantılarla milliyet esasına dayanan bir cemiyet kurma düşüncesi olgunlaşmış ve bir program hazırlamışlardır.⁵⁶ Bu program esasları dahilinde hazırladıkları 11 Mayıs 1911 tarihli bir bildiriye, bu konuda kendilerine yardımcı olacağına inandıkları devrin önemli aydınlarına sunmuşlardır.⁵⁷

"190 Tıbbiyeli Türk Evladı"⁵⁸ adına kaleme alınan bu bildiriye; 1908 siyasî reformunun ardından "hayatı inkıraz" yaşayan Türklerin her yönüyle geliştirilmesi için sosyal bir reform yapılması gereği dile getiriliyor ve bu amaçla çalışacak "millî ve içtimaî bir cemiyet teşkil etmek" lüzumu vurgulanıyordu. Tıbbiyeli öğrenciler bildiriye verdikleri Türkçü aydınlarla yaptıkları görüşme ve toplantılardan sonra, Türk Ocakları 3 Temmuz 1911 (20 Haziran 1327) tarihinde fiilen, 25 Mart 1912'de resmen kurulmuştur.⁵⁹

Fiili kuruluşundan yaklaşık 9 ay sonra resmî kuruluşunu tamamlayan Türk Ocaklarının ilk yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur. Ahmet Ferid (Tek) (Reis), Yusuf Akçura, (II. Reis), Mehmed Ali Tevfik (Umumi Katip), Dr. Fuad Sabit'tir (Veznedar).⁶⁰ İlk toplantılarını Akbıyık'ta Türk Yurdu Dergisi idarehanesinde yapan ve daha sonra Divanyolunda üç odalı bir binada faaliyete geçen Türk Ocağı 1912 sonbaharında önemli bir sarsıntı geçirmiştir. Bu sarsıntının birkaç sebebi vardır. Birincisi Balkan savaşlarının yarattığı kaos içinde Türk milliyetçiliğine karşı olanların Türk Ocağını imparatorluğun çeşitli unsurları arasına ayrılık sokmakla suçlamalarıdır. Halbuki bu sıralarda, Arnavutların, Arapların, Yahudilerin, Rumların ve Ermenilerin gizli ya da açık birçok cemiyetleri çoktan faaliyete geçmişlerdi. İkinci önemli sebepte maddî imkansızlık ve Ahmed Ferid Bey'in Millî Meşrutiyet Fırkası'nı kurmak üzere Ocağın başkanlığından ayrılmış olmasıdır.

Kuruluşundan sonra tepkilerle karşılaşan Türk Ocakları 18 Mayıs 1913'te Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) başkan seçilmesi ile sarsıntıları atlatmış ve büyük bir canlılık içine girmiştir. Bu canlanmayı devrin şartları içinde aramak gerekir. Her şeyden önce bu sırada yaşanmakta olan Balkan felaketinin yarattığı şok, Türk aydınları ve gençliğinde bir ümit ve azim doğurmuş, İmparatorluk içinde Türklüğe dönüşü hızlandırmıştır.⁶¹ İşte böyle bir ortamda Türk Ocakları devrin ihtiyaç ve heyecanlarını temsil etmiştir. Diğer bir ifade ile devletin Osmanlıcı politikası gereği siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan birçok bunalıcı olaylar yaşayan Türk unsurunun kimlik bunalımına cevap vermeye çalışmıştır. Diğer taraftan Balkan yenilgisi sonucu İttihat Terakki'nin Türkçülük politikasını benimsemeye başlaması da Türk Ocaklarının faaliyetlerini artırabilmesi için uygun bir ortam hazırladığı gibi, maddî problemlerinin çözümüne de yardımcı olmuştur.⁶² Ayrıca,

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

başta Ziya Gökalp olmak üzere, Selanik'teki Genç Kalemler Hareketi'ni yürütenlerin de İstanbul'a gelerek Türk Ocağı'na katılmaları fikri açıdan büyük bir güç kaynağı olmuştur. Türk Ocakları'nın gerçek doğuşu ve İmparatorluktaki fonksiyonlarını yerine getirmeye başlaması bu gelişmelerden sonra başlamıştır. Türk Ocaklarının Balkan savaşları ile I. Dünya Savaşı arasında üye sayısı arttığı gibi; İstanbul dışında da şubeler açılmıştır.⁶³

Türk Ocaklarının amacı; 1912 Nizamnamesi'nin 2. maddesinde "... Akvam-ı İslâmiye'nin bir rükn-ü mühimi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisadî seviyelerinin terakki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktadır"⁶⁴ şeklinde ifade edilirken, 1918 yılında yapılan değişiklikle "Ocağın maksadı Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır"⁶⁵ şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca Ocağın amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken "sırf millî ve içtimaî bir vaziyette" kalacağı asla siyasetle uğraşmayacağı da vurgulanmaktadır.

Nizamnamedeki amaç maddesinden de anlaşılacağı gibi, Türk Ocaklarını kuran aydın ve gençler Türkleri gelişmiş ve sağlam bir millet haline getirmeyi hedeflemektedirler. Kısaca bu aydınlar Ziya Gökalp'in "Yeni Hayat" olarak adlandırdığı toplumun tüm kıymet sahalarında milliyet esasına dayanan, siyasî reformu tamamlayacak sosyal bir reform yapmayı amaçlamışlardır.

Bu amaç doğrultusunda Türk Ocaklarının devrin şartları gereği temelde millî duygulardan kaynaklanan milliyetçilik fikrini "heyecan ve telkin" yoluyla uyandırmak ve canlı tutmak faaliyetlerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Özellikle Ocağın başta İstanbul olmak üzere, yürüttüğü organize faaliyetler çerçevesinde yapılan sistemli konferanslar, sohbetler, müsamereler, konser ve serbest derslerle bir halk üniversitesi gibi çalışmıştır.⁶⁶ Bu faaliyetlerde işlenen konuların hemen hemen tamamını Türklüğe ait meselelerin teşkil etmesi millî ruhun etkili bir kaynağı olmuştur.⁶⁷ Türk Ocakları bu faaliyetler sonucu ülkede Türklük-Türk milliyetçiliği şuuruна sahip geniş bir kadro oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Türk Ocağı çevresindeki düşünce atmosferi içinde yetişen veya bu düşüncelerden etkilenen asker-sivil Türk aydınları I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu'daki Millî Mücadele'yi yürüten ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır.

Türk Ocaklarının fiili olarak yürüttüğü faaliyetlerden birisi de bünyesinde çeşitli dernekler kurması veya benzer amaçlar doğrultusunda kurulmuş olan derneklerle işbirliği yapmasıdır. Bunlar içinde doğrudan Türk Ocakları bünyesinde gençler için kurulan Türk Gücü Derneği,⁶⁸ halka doğru hareketini fiilen uygulama safhasına koymak için kurulan Köycüler Cemiyeti⁶⁹ İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti ve Darülfünun Talebe Cemiyeti'ni sayabiliriz.

Diğer taraftan kitap yayıncılığında pek başarılı olamayan Türk Ocakları, dergi yayıncılığında oldukça başarılıdır. Bu dergiler içinde daha önce bahsedilen Türk Yurdu Cemiyeti tarafından 1911 yılında yayınlanmaya başlayan ve Türk Ocaklarının kuruluşundan itibaren onun yayın organı haline gelen Türk Yurdu şüphesiz en önemlisidir. Bu dergi Türklük fikrinin oluşturulması, sistemleştirilmesi ve yaygınlık kazanmasında çok önemli bir rol oynayacaktır. Türk Yurdu'nun yanı sıra, Türk halkı ile aydınlar arasında bağ kurmayı amaçlayan Halka Doğru Dergisi ile Türk Sözü Dergisi doğrudan Türk Ocakları tarafından yayınlanmışlardır.

II. Meşrutiyet Devri'nde Türk Milliyetçiliği

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki çeşitli unsurların milliyetçilik hareketleri karşısında Türk milliyetçiliğinin öncüsü olma gibi bir fonksiyonu üstlenen Türk Ocakları, kısa zamanda devrin önemli birçok ilim ve fikir adamını bünyesinde toplamıştır. Ocak çevresinde toplanan bu aydınlar günlük siyasî çekişmelerin dışında kalmaya çaba sarfederek çalışmalarını Türk milliyetçiliğinin teorisini kurma konusunda yoğunlaştırmışlardır. Bu sebeple Türk Ocağı çevresindeki aydınların çalışmaları sayesinde Türkçülük akımı siyasî, sosyal, iktisadî ve kültürel hayata bakışlar getirmiş, dönemin etkili fikir akımı haline gelmiştir.

Türk Ocakları çevresinde savunulan milliyetçilik anlayışının temeli, millî kültür yaratma ve bu yolla mütecanis bir millet oluşturma yönündedir. Böylece İmparatorluk içindeki Türkler her bakımdan gelişmiş, sağlam bir millet haline gelecek ondan sonra da dağınık bir şekilde yaşayan bütün Türkler arasında kültürel birlik sağlanacaktı.⁷⁰ Bu temel yaklaşıma rağmen, Türk Ocakları, Türkçülerin bütün eğilimlerinin toplandığı bir merkez görünümündedir. Bütün aydınlar Tanzimat'ın "İttihad-ı Anasır" politikası ile Osmanlı milleti yaratmanın mümkün olamayacağı konusunda hemfikir olup temel bağlılık odağı olarak Türklüğü görmektedirler. Ancak bu konuda takip edilmesi gereken politikada farklı yaklaşımlar ileri sürmektedirler. Bu temel farklılığın devleti koruma endişesi ile hareket eden Osmanlı Türkçüleri ile Rusya'dan gelen Türk aydınlarının soydaşlarının bağımsızlık kazanması ve Türk birliğinin gerçekleşmesi yolundaki fikirlere öncelik vermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Başta Ziya Gökalp olmak üzere, Osmanlı Türkçüleri kültürel manada Türkçülüğü savunurken, siyasî anlamda Osmanlılık geleneğini belirli bir süre aşamamışlar ve milliyetçilik anlayışlarını Osmanlılık ve İslamcılıkla uyumlu göstermeye özen göstermişlerdir. Çünkü onların esas davası yeni bir devlet kurmak değil, yapısı çok değişmiş olmakla beraber, Türk-Müslüman benliğini muhafaza eden ve halen ayakta duran Osmanlı devletini millî bir devlet haline getirmektir. Bu sebeple Osmanlı Türkçüleri başlangıçta Osmanlılık ve daha sonra ağırlıklı olarak İslamiyete bağlı milliyetçilik anlayışı ortaya koymuşlardır.

Ortaya koydukları milliyetçilik anlayışının Osmanlılık ve İslâm'ın zararına olmadığını aksine bu iki unsuru da güçlendirici mahiyette olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre bir Türk ve İslâm devleti olan Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi ve diğer unsurları idaresi ancak, millî benliğe sahip bir Türklüğün O'nun merkezinde bulunması ile mümkün olabilirdi.⁷¹ Aynı şekilde milliyetçiliğin İslamiyete yeni bir canlılık kazandıracağını savunmuşlardır.⁷² Bu tartışmaları bilindiği gibi Ziya Gökalp "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde formüle etmiştir.⁷³ İmparatorluğun dağılmanın eşiğine geldiği bir sırada, siyasî endişelerin de ağır bastığı bu üçlü formülde asıl yapıcı unsurun Türk Kültürü olduğunu belirtmek gerekir.

Buna karşılık Osmanlı Devleti'ne Rusya'dan gelen Türk aydınları Türk milliyetçiliğinin siyasî düşünce bilincine içinde yaşadıkları siyasî, ekonomik ve kültürel ortamın etkisiyle daha çabuk varmışlardır.⁷⁴ Bu aydınlar içinde Yusuf Akçura, Türklüğün daha çok siyasî yönü ile ilgilenmiş, 1904 gibi erken bir tarihte yayınladığı Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesi ile Türklüğe yeni bakış açıları getirmiştir. Akçura, Türk dünyası için öngördüğü siyasî projenin merkezine tek bağımsız siyasî bütünü temsil eden Osmanlı Devleti'ni yerleştirir. Bu sebeple bütün Türklerin millî menfaatlerini Osmanlı Devleti'nin istikbali ve muhafazasında görür.⁷⁵ Bir bakıma Osmanlı Devleti'ni Türklerin çıkarlarını koruyacak bir araç olarak gören Akçura, aynı zamanda Rusya Türklerinin birlik sağlama isteği ile Osmanlıların devleti

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

koruma çabalarını bir senteze ulaştırmaya çalışmıştır.⁷⁶

Diğer taraftan Akçura'nın Türk Birliği fikrini Osmanlı anlayışının dışında Türk-Tatar ortak mirasına da yönelttiği dikkati çekmektedir. Ayrıca Türklerin büyük çoğunluğunun Müslüman olması sebebiyle ortak bir bağlılık temeli oluşturan Halife-Sultan'ın karizmatik gücünü ön plana çıkarmak ister.⁷⁷

Genel olarak başta Ziya Gökalp olmak üzere Osmanlı Türkçüleri Balkan Savaşları sırasında çok milletli imparatorluğa taraftardılar. Ancak çok milletli İmparatorluk yapısından hakim nüfusu Türklerin oluşturmaya başladığı millet yapısına geçişte, Balkan savaşlarının dönüm noktası olması Anadolu Türklüğünün önemini arttırmıştır. Diğer taraftan Osmanlı tarihinin Türklük ögesine göre yeniden yorumlanmasına ve gittikçe küçülme psikolojisinin verdiği telaşla da I. Dünya Savaşı'na paralel olarak, Osmanlı Devleti'nin sınırlarından vazgeçmeksizin milliyetçilik anlayışlarını siyasi anlamda Osmanlılık ve İslâmcılığın dışında temellendirmeye başlamışlardır. Kısaca Türk Ocağı çevresindeki aydınların milliyetçilik anlayışlarının Osmanlı topluluğunun Türk milli topluluğu haline gelmesine paralel olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Bu değişmeye paralel olarak Türkçülerde etnik-linguistik bir milliyetçilik anlayışının belirginleşmeye başladığını görüyoruz. Bu milliyetçilik anlayışı başta Yusuf Akçura olmak üzere özellikle Rusya kökenli Türkçülerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan milletin coğrafi ve siyasî sınırlara bağlı olmadığını savunan bu aydınlar Türklüğü bir bütün olarak görmektedirler. Bu sebeple ister kültürel, ister siyasî anlamda ele alınsın bütün Türklük anlayışı Türk Ocaklarının temel dinamik fikirlerinin birini teşkil etmektedir. Bu anlayışa bağlı olarak Turancılık-Pantürkizm Rusya'dan gelen Türk aydınları vasıtasıyla Osmanlı Türk kamuoyuna tanıtılmıştır. Ancak Turan fikrinin tarih şuuru ile yoğrulmuş bir mefkure şeklinde yaygınlaşmasında Ziya Gökalp'in büyük rolü olmuştur. Turancılığın siyasî manada dünya kamuoyuna yayılmasında ise asıl adı Moiz Cohen olan Tekin Alp'in etkisini belirtmek gerekir.⁷⁸ Böylece Türkçülük cereyanı, I. Dünya Savaşı başlarında Turancılık heyecanı ile bütünleşerek aydınlar ve gençleri derinden etkilemiş,⁷⁹ hatta İttihat ve Terakki liderleri nezdinde de ciddi anlamda itibar kazanmıştır.

Ancak Türk Ocakları içinde bazı aydınların Turancılık konusuna son derece ihtiyatlı yaklaştıklarını da görmekteyiz. Bunlar içinde Türk Ocaklarının ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek) daha I. Dünya Savaşı'nın başlarında Türklük ile uğraşanların ihtiyat ve basireti elden bırakmamalarını, hele genç ve delikanlı Ocaklıların doğuya mahsus hayalperverlikle Turan'a uçuvermemeleri gerektiğini vurgular. "Edirne, Rize, Rodos, Süleymaniye! Bu dört kale Türk'ün ilk hududunun demir kazıklarıdır" diyen Ahmet Ferit "hayal-ı muhal" olarak tanımladığı Turan'dan ziyade bu sınırların içinde kalan yerlerin imarına çalışılmasını tavsiye eder.⁸⁰ Ahmet Ferit'in bu yaklaşımı Misak-ı Millî ile paralellik arz etmektedir. Aynı şekilde İzmir Türk Ocağı başkanı Necip Türkçü'de Ziya Gökalp'in Turan anlayışına karşı çıkarak Anadolu ve Rumeli Türklüğünü ön plana çıkarır. Diğer taraftan Rusya'nın çözüldüğü, Türkçülük heyecanının en yüksek noktasına ulaştığı 1918 yılında yapılan Türk Ocakları kongresinde (14 Haziran 1918-11 Temmuz 1918) nizamname değişikliği çerçevesinde hazırlanan bir teklifte, "Türk Ocaklarının faaliyet sahasının bilhassa Türkiye" olması teklif edilmiş, ancak büyük çoğunluğu gençlerden oluşan delegeler tarafından kabul edilmemiştir.⁸¹ Teklifi hazırlayan encümende Ziya Gökalp, Halide Edip, Ahmet Ferit, Hasan Ferit ve Nüzhet Sabit gibi önemli kişilerin bulunduğu dikkate alınırsa bu aydınların I. Dünya Savaşı'nın ağır kayıpları ve yaşanmakta olan yoksulluğun da etkisiyle Anadolu Türklüğü üzerinde daha ihtimamla durulması noktasına geldiklerinin bir sonucu olarak görmek

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

gerekir. Nitekim I. Dünya Savaşı sonlarında Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü, Turancılık anlayışlarının siyasî boyutu bulunmadığını tamamen kültürel bir amacı olduğunu vurgularlarken⁸² Yusuf Akçura 1916 yazı gibi erken bir tarihte Pantürkizmden Rusya Türkleri için kültürel özerkliği hedefleyen bir fikri dönüşüm geçirmiş,⁸³ 1919 yılında da demokratik Türkçülüğü savunmaya başlamıştır.⁸⁴

Türk Ocakları çevresindeki aydınlarda meydana gelen bu fikri dönüşüme rağmen, vatan edinilecek topraklar konusunda somut bir tanım birliğine varamadan Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Çünkü Türkçülere göre, Ziya Gökalp'in deyimi ile "millet vatani" veya "vatan harsi toprak"tı. Dolayısıyla onların millet anlayışları toprak esasına dayanmamak gibi bir özelliğe sahipti. Siyasî sınırların milletleri bölemeyeceği fikrini savunuyorlardı.⁸⁵

Türk Ocakları çevresindeki aydınlar öncelikle milliyetçilik anlayışlarına halkçı bir muhteva kazandırmaya çalışmışlardır. Onlar aydın ile halk arasındaki uçurumu ortadan kaldırılarak bu yolla bütünleşmeyi hedefliyorlardı. Bu sebeple halka doğru gitmeyi Türkçülüğün temel ilkelerinden birisi kabul ediyorlardı. Halkçılık anlayışı konusunda Yusuf Akçura, devletin ayakta kalabilmesini millî bir burjuva sınıfının yaratılmasında görürken,⁸⁶ Ziya Gökalp toplumda çatışma yerine uyumu, sosyal sınıflar yerine meslek zümrelerini esas alır. Bu dönemde uygulamaya konulan millî iktisat politikasını solidarizmle bütünleştiren Ziya Gökalp, sosyalist ve liberal çözümlerin alternatifleri olarak tesanütçülük ve içtimaî halkçılık anlayışı ortaya koyar. Bu konuda Fransız solidarist düşüncesinin etkisinde kalan Gökalp, bu düşünceyi Osmanlı lonca geleneği ile uyumlu hale getirir.⁸⁷ Böylece milleti, menfaatleri birbiriyle çelişmeyen bir bütün olarak gören Ziya Gökalp'in bu anlayışının Cumhuriyet döneminde "sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" şiarı ile aynen devam ettirildiğini vurgulamak gerekir. Diğer taraftan Türkçülerdeki milliyetçilik ve halkçılığın iktisadî düşünceye yansması millî iktisat biçiminde olmuş; millî iktisat politikasını savunmuşlardır.⁸⁸ Onlar imparatorluğun aslî unsuru olan Türk köylüsünün üretken hale getirilmesini, esnafların şirketlenmesini, ticaret ve sanayinin Türklerin elinde toplanmasını savunmuşlardır. Türkçü aydınlar tarafından savunulan millî iktisat anlayışı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra devletçilik çizgisine oturmuştur. Bu konuda Yusuf Akçura, 1919 yılında devletçilik ilkesini savunurken⁸⁹ Gökalp 1923 yılında devletin ekonomide düzenleyici bir rol üstlenmesinden yana olduğunu belirtiyordu.⁹⁰

Diğer taraftan Türkçülerin çağdaşlaşma, kadın hakları, din işleri ile devlet işlerinin ayrılması konusundaki fikirleri batıcı akım kadar radikal özellik göstermese de, Türk toplumunun imparatorluktan millete, doğru medeniyetlerden batı medeniyetine, dinî hayattan laikliğe geçiş sürecinde önemli bir dönemeç teşkil etmektedir.

Dili, milleti oluşturan temel faktör olarak gören Türkçü aydınlar İstanbul Türkçesini esas alarak dilde sadeleşmeyi savunmuşlardır. Dilde sadeleşme hareketi ile Türkçüler ortak bir yazı dili oluşturmaya çalışırken, aynı zamanda aydın-halk kopukluğunun önüne geçmek gibi sosyal bir amaç da güdüyorlardı. Türkçülerin milliyetçiliğe kazandırdığı halka doğru ilkesi kısa zamanda etkisini göstermiş, millî edebiyat akımını doğurmuştur. Millî edebiyat akımı Türk kültürü ve Anadolu'yu esas alan eserleri ile Türk millî şuurunu güçlendirmek ve milliyet duygusunu uyandırmayı da amaçlamıştır. Türkçü aydınlar halk kültürünün kaynaklarının araştırılıp ortaya konulmasını milliyetçiliğin dayanacağı taban açısından çok önemli görmekteydi. Böylece Türk kültürünün kaynaklarına yöneliş, aynı zamanda Türk tarihine olan ilgiyi artırmış, yaşanan buhranların da etkisi ile millî tarih anlayışı doğmuştur. Millî tarih görüşü ile artık Türk tarihi bir hanedanın veya dinin tarihi değil, esas itibarıyla milletin tarihi olarak ele alınmaya başlamış, Türk tarihi zaman ve mekan itibarıyla yaygınlık

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

kazanmıştır.⁹¹ Türk Ocağı çevresindeki aydınların dil, edebiyat ve tarih başta olmak üzere Türk kültürüne yönelik çalışmaları uzun süre ümmet potasında şekillenen toplumun milletleşme sürecine geçişte bir katalizör rolü oynamıştır.

II. Meşrutiyet devrindeki milliyetçi kuruluşlarda yürütülen organize ve sistemli faaliyetler ülkede milliyetçilik şuuruna sahip geniş bir kadro oluşmasını da sağlamıştır. Bu milliyetçi düşünce atmosferi içinde yetişen ve bu düşüncelerden etkilenen asker-sivil Türk aydınları, Anadolu'daki Millî Mücadele'yi yürüten ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır.

Atatürk Döneminde Milliyetçilik ve Uygulamalar

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde başlayan Milli Mücadele'de Türk milliyetçiliği başlıca siyasi çağrı olduğu gibi, bu mücadelede her yönü ile milli bir hareket niteliğindedir. Zaten Milli Mücadele adı bile hemen millet ve milliyetçilik kavramlarını akla getirmektedir.⁹² Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak bastığı günden başlayarak bütün nutuklarında Türk milletinin kurtuluşuna ve yükselişine ait prensipleri ortaya koyarken her defasında "millet", "irade-i milliye", "hakimiyet-i milliye", "vicdan-ı milli" ve "milliyet" gibi kavramları kullanmıştır.⁹³ Mustafa Kemal Paşa, daha Milli Mücadele'nin başlangıcında Türklük duygusunu kendisine rehber olarak almış ve başlattığı mücadeleyi Türk milliyetçiliği ve milli egemenlik ilkesine dayandırarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁹⁴ Türk Milli Mücadelesinin doğrudan doğruya milliyetçi bir hareket olduğunu o günlerde çeşitli vesilelerle Anadolu'da bulunan Batılılar da belirtmektedirler. Bunlar Anadolu'daki hareketten bahsederken açıkça "milliyetçiler" diye söz etmektedirler.⁹⁵

Böylece Milli Mücadelenin başlarında Türk milliyetçiliğini kendisine rehber olarak alan Mustafa Kemal Paşa, Türk toplumunu dağılma tehlikesinden kurtararak Müdafaa-ı Hukuk hareketi içinde dağınık mahalli güçlerin temsilcileri cemiyet ve kongreleri, Sivas Kongresi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde Misak-ı Milli'ci bir sentez içinde kaynaştırmıştır.⁹⁶ Bugünkü sınırlarımız içinde yaşayan milletimiz bu kaynaşma temeline dayanmaktadır.⁹⁷ Böylece Milli Mücadele Hareketi toplumumuzun ümmet halinden millet haline geçiş sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple Türkiye'de çağdaş manada bir millet oluşturma ve ona muhteva kazandırma Milli Mücadele hareketi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa bölgeciliğin yerine Türk milliyetçiliğini geçirmiş, Türk toplumunu ortak milli hedefler çerçevesinde birleştirmiştir. Bu hedeflerin en önemlisi bizzat O'nun da belirttiği gibi, "Hakimiyet-i Milliye'ye müstenit bilâ-kayd ü şart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmektir."⁹⁸

Daha önce bahsedildiği gibi, II. Meşrutiyet döneminde vatan olarak kabul edilecek topraklar üzerinde bir tanım birliği sağlanamadan Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Milli Mücadele dönemi ise Türk milliyetçiliğinin gerçek bir anavatan anlayışı ile bütünleştiği dönem olmuştur. Türk milliyetçiliğinin dayandığı bu vatan son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilen Misakı Milli'de ifadesini bulan Türk çoğunluğunun yaşadığı topraklardır. Böylece Türk milliyetçiliğinin kazandığı bu yeni ve önemli muhteva ile milliyetçiliğimiz tam manası ile anavatana yönelmiştir. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya koyduğu milliyetçilik gerçekçi bir temele dayanmıştır. Takip edilecek gerçekçi ve akılcı yolun sınırları belli bir vatan üzerinde, milli bir Türk devleti kurmak olduğunu anlayan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin hayati menfaatlerinin Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini daha Milli Mücadele'nin başında açıkça

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

vurgulamıştır. Nitekim bu konuda; "... Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan değiliz. Efendiler büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın düşmanlığını, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık. Biz Pan-İslamizm yapmadık. Belki yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlarda yaptırmamak için bir an önce öldürelim, dediler. Pan-Turanizm yapmadık, yaparız, yapıyoruz dedik, yine öldürelim dediler!. Biz böyle yapmadığımız ve yapamayacağız kavramlar üzerinde konuşarak düşmanlarımızı sayısını ve üzerindeki baskıları artırmaktan ise, tabii sınıra meşru sınıra dönelim. Efendiler! Biz hayat ve bağımsızlık isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgmeden harcarız."⁹⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın bu gerçekçi tavrı elbette Misakı Milli sınırları dışında kalan Türklerle hiç ilgilenmediği anlamına gelmez. Nitekim bu konuda şöyle demektedir:

"Türk milleti İstiklal Savaşı'ndan beri, hatta bu savaşa atılırken bile mazlum milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davaları ile ilgilenmeyi o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülmez. Fakat milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalaa ve müdafaa edilmemelidir. hareketlerin imkân ve sınırları mutlaka hesaba katılmalıdır.

Nitekim biz Türklük davasını böyle müspet bir ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesinde. Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz."¹⁰⁰

Bu konuşmasından da açıkça anlaşılacağı gibi, Mustafa Kemal Paşa dış Türkler davasını öncelikle bir kültür meselesi olarak ele almakta, onların davalarıyla şartların ve imkanların elverdiği ölçüde ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gerçekten askeri ve siyasi şartların uygun olmadığı bir ortamda Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in kurtarılmasından sonra, milli gücün elde edebileceğinden daha ötesine gitmeyi reddetmiş ve Misak-ı Milli sınırları ile yetinmiştir.¹⁰¹ Ancak daha sonra uluslararası konjonktürü çok iyi değerlendiren Atatürk Misak-ı Milli içinde bulunan Hatay'ın Anavatan'a katılmasını sağlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Türk Ocakları çevresindeki aydınlar tarafından temelleri atılan kültür milliyetçiliği, yeni Türk nesillerini Türklük, Türk milletine dayanan özdeşlik, bağlılık fikrini alıştırmıştı. Mustafa Kemal Paşa, yeni bir fikir Misak-ı Milli ile "Türklerin ülkesi, Türkiye idealini" getirmiş oluyordu. Yeni devletin ilk günlerinde ortaya çıkan bu fikir Türkiye'deki Türk milletine dayanan toprağa bağlı bir milli devlet fikri idi.¹⁰² Devlet-millet özdeşliğine dayanan bu düşünce en açık ifadesini Türk siyasi kültürünün düsturu haline gelmiş olan "devlet ve milleti ile bölünmez bütünlük" anlayışında bulacaktır. Sonuçta Milli Mücadele ile çizilen Misak-ı Milli sınırları Türk milletinin anavatanı olarak benimsenmiştir. 1921 ve 1924 Anayasalarında Türkiye ülkenin adı olarak resmen kullanılmıştır. Böylece Türk milliyetçiliği milli vatan kavramı ile bütünleşince açıklık ve güç kazanmıştır. Bundan sonra Türk devleti, bütün gücünü bu vatan etrafında birleşmiş, çağdaş medeniyeti benimsemiş, millî bir devletin yücelmesine sarf etmiştir.¹⁰³

Böylece Millî Mücadele döneminde, belli bir hedef etrafında dinamik bir ideale dönüşen Türk Milliyetçiliği millî bir devlet kurulması şeklinde tecelli etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı döneminde yarım yüzyılı aşan Türkcülük hareketinin birikiminden millî bir devlet fikrine ulaşmayı fiilen gerçekleştirmiştir. Böylece devlet, milletten ortaya çıkmıştır. Bu sebeple yeni devlet, mevcut sınırlar içinde bir millet oluşturmak gibi önemli bir görevi de üstlenmiştir.¹⁰⁴ Öncelikle azınlıkların mübadelesi ile ülkede homojen sosyal yapı

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

oluşturulmaya çalışıldı. Mübadele ülkede Türk unsurunun hakimiyetini pekiştirmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Dönemindeki büyük boyutlu kimlik belirleme ölçüleri terk edilmesine rağmen, ilk yıllarda Türk milletine ilişkin kesin bir tanımlama yapılamamıştır.¹⁰⁵ Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan (azınlık statüsü verilenler hariç) bütün vatandaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk kabul eden bir anlayış 1924 Anayasası ile resmileştirildi.¹⁰⁶ Acil siyasi ve sosyal inkılapların yapılmasından sonra 1930'lu yıllarda milletin tanımını yapan Atatürk ırkî özelliklerden ziyade kültür ve ideal birliği ile ortak vatanı temel baz almıştır. Nitekim "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir"¹⁰⁷ diyen Atatürk genel olarak milleti, "dil, kültür ve mefkure birliği, ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasî ve içtimai heyet"¹⁰⁸ olarak tarif etmiştir. Bu tanımla da Atatürk, Ziya Gökalp gibi kültürü esas almakla beraber, milleti vatanla birleştirmesi ve siyasî açıdan sınırlandırması ile ondan ayrılır.

Gerçekten bir milletin oluşabilmesi, istiklâlini ve millî benliğini muhafaza edip devamlılığını sağlayabilmesi için millî kültüre sahip olması şarttır.¹⁰⁹ Milletin dokusunu meydana getiren millî kültürün en önemli görevi, millet olma sürecini pekiştirmesidir. Nitekim bir toplulukta fertler aynı kültür, aynı terbiye ve aynı duygularla birleşiyorsa orada millet gerçeği vardır denilebilir. Kültürde birlik sosyal yapının güçlenmesini sağlar. Ancak ortak kültür değerleri fertler arasında birleştirici rol oynayabilir.¹¹⁰

Bu sebeple bir topluma millet olma özelliği ve millî kimlik kazandıran millî kültürdür. Nitekim millet hayatında millî kültürün yer ve öneminin idraki içinde olan Atatürk, "millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti'nin temel direği olarak temin edeceğiz"¹¹¹ diyerek millî kültüre verdiği önemin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Gerçekten Atatürk kültüre verdiği önemi sadece sözde bırakmayıp öncelikle Türk kültürünün araştırılması ve zenginleştirilmesi için dil ve tarih kurumlarının yanı sıra fakülte ve üniversitelerin kurulmasına büyük önem vermiştir. Ayrıca kültürü geniş tabakalara yayarak, millî birliği sağlamlaştırmak amacıyla aydın-halk bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapmıştır.¹¹²

Bu millî kültür politikası çerçevesinde harf inkılabı, Dil ve Tarih tezleri ile topluma millî bir gurur ve kimlik vermeye çalışmıştır. Milletin birinci derece belirleyici unsuru olan dil meselesini alfabe ile birlikte kökten çözmüştür. Bunu yaparken II. Meşrutiyet devrindeki Türkçecilik hareketinin birikiminden faydalanarak millî devlet ve millî kültür politikası çerçevesinde yazı dili ile konuşma dili arasındaki uçurum kapatılmıştır.¹¹³

Uzun süre ümmet potasında şekillenmiş olan Türk toplumunda millet düşüncesini yerleştirmek için öncelikle millî şuuru güçlendirecek tarih şuuruna ihtiyaç olan sonucu Atatürk Türk Tarih Tezini ortaya atmıştır.¹¹⁴ Bu tez ile Atatürk; Türk milletinin kendi nefesine emniyet ve itimadını kuvvetlendirmek istemiş ve bunda da başarılı olmuştur.¹¹⁵ Diğer taraftan, Avrupalıların Türkler hakkındaki yanlış iddialara dayanan kanaatlerini çürütüp, Türklerin gerçek ve medenî yönlerini dünyaya göstermek arzusunda idi. Türk Tarihi Tezi bir taraftan Anadolu Türklüğünün Osmanlı ve İslâm öncesi Orta-Asya Türklüğü ile bağlarını ortaya koyarken diğer taraftan Anadolu'nun batı medeniyetinin bir parçası olduğu ve binlerce yıldır Türklerin anayurdu olduğunu ispatlamaya yöneliktir. Böylece hem Anadolu üzerinde hak iddia eden bazı toplumların haksız isteklerini tarihin şahitliğine müracaat ederek çürütmüş, hem de Türklerin Anadolu'yu tartışmasız Türk vatanı olarak kabul etmeleri pekiştirilmiştir. Bu durum aynı zamanda millet ile vatan arasındaki ilişkinin büyümesini hızlandırmıştır.¹¹⁶

Türk Tarih Tezi ile Türk tarihinin kaynaklarına inilmesi, millî devlet hüviyetini kazanmış bir

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

toplumun kendisine dönüşünü hazırlamış, Türk insanının millî kimlik arayışına cevap vermiş, tarih şuuru ile millet birliğini sağlayarak sosyolojik mânâda millet olma sürecini hızlandırmıştır. Gene bu tez ile son birkaç asırdır hareketsiz duran Türk toplumunda romantik bir hava yaratarak millî bir rönesans başlatılmak istenmiştir.

Yeni devletin ideolojisinin temel unsurlarından birisi de halkçılıktır. Yeni devletin halkçılık anlayışında Ziya Gökalp'in açıkça etkisini görmek mümkündür. Atatürk de Gökalp gibi, sınıf mücadelesini reddetmiş, sosyal dayanışmayı esas almıştır.¹¹⁷ Halk ile milleti aynı anlamda kullanan Atatürk, egemenliğin kaynağını halkta görmüştür. Kurulan Halk Fıkrası'nın milletin bütün kesimlerinin ortak menfaatlerini savunacağı vurgulanmıştır.¹¹⁸

Diğer taraftan Millî Mücadele'nin başlarından itibaren, millî egemenlik ilkesini rejimin temeli haline getiren Atatürk'ün esas amacı, millî egemenlik ilkesinin tabî bir sonucu olarak Türkiye'de demokrasiye yerleştirmektir. Bu çerçevede 1923'te Cumhuriyet rejimi kurulmuş, ancak iki defa denenmesine rağmen çok partili hayata geçilememiştir. Bununla beraber ülkede kurulan tek parti rejiminin zaruretlerinin bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Millî egemenlik ilkesinin tabîi sonucu olarak, halk tebaalıktan vatandaş statüsüne yükselirken toplumun millet haline gelme sürecisini de hızlandırmıştır.¹¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nde lâiklik ve çağdaşlaşma konularında II. Meşrutiyet devrindeki Türkçülerin ve diğer aydınların tasavvur ettiklerinden çok daha ileri gidilmiştir. Halifeliğin kaldırılması ve gerçekleştirilen radikal inkılaplarla, rejim lâik bir sisteme oturtulmuştur. Laikliğin Türk toplumunun temel ilkelerinden biri haline gelmesiyle dinin birleştiricilik rolünü kültür milliyetçiliği almıştır.¹²⁰ İlerleme ve gelişme yolundaki engeller lâiklik ilkesi sayesinde kaldırılmış, mezhep çatışmasının önlenmesi ve toplumun ortak hedefler çerçevesinde birleşmesi kolaylaşmıştır. Böylece toplumumuzun ümmet yapısından çağdaş mânâda millete geçiş süresi hızlanmıştır.¹²¹ Ancak bazı konularda Türklüğün pratik ölçüsü dil veya milliyet değil, aksine İslâmiyet olmuştur.¹²²

Yeni devletin, dolayısı ile Atatürk'ün ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışı Türk toplumunun çağdaşlaşmasını amaçlayan ileriye dönük bir milliyetçiliktir. Bilindiği gibi Atatürk'ten önceki devlet adamlarının çoğu medeniyet ile kültürü ayırarak Batı medeniyetinin sadece maddi taraflarını almanın yeterli olacağını düşünmüşlerdir. Aynı medeniyet-kültür ayırımı ve buna bağlı olarak çağdaşlaşma konusunda, batıdan sadece teknik unsurların alınması fikri Türk milliyetçiliğini sistemleştiren Ziya Gökalp'te daha belirginleşir. Halbuki kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değil, millî kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralardan ibarettir.¹²³ Milliyetçilik ise millî kültürü, bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirerek toplumu modern bir millet haline getirme hareketidir. Meseleye bu açıdan bakıldığında Osmanlı dönemindeki Türkçülük hareketinde olduğu gibi, milliyetçiliğin sadece bir tepki veya bir kültür hareketi değil, aynı zamanda bir medeniyet davası olduğu ortaya çıkar.¹²⁴

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaşlaşma ile milliyetçilik birbirine paralel olarak gelişmiştir. Böylece Türk milliyetçiliği "batıya rağmen batılılaşmak"¹²⁵ düsturu ile bir tepki milliyetçiliği olmaktan çıkmış, Türk milletinin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmasını amaçlayan ileriye dönük bir milliyetçilik halini almıştır.¹²⁶ Zaten Milliyet duygusu sadece milletin kültürüne, geçmişine bağlılıktan ibaret değildir. Aynı zamanda istikbale yönelmiş milli gaye ve düşüncelerdir. Milliyet duygusunun bir gelişme ve ilerleme sebebi olması işte istikbale yönelik bu dilek ve arzular sayesinde.¹²⁷ Bu sebeple "milletimizin hedefi, yani millet mefkuresi bütün cihanda tam mânâsıyla medenî bir içtimai heyet olmaktadır."¹²⁸ Diyen Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı batı medeniyetinden faydalanma ve çağdaşlaşma ile

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

birbirine paraleldir. Çağdaşlaşma konusundaki kendisinden önceki başarısızlıkları konusundaki kendisinden önceki başarısızlıkları gören Atatürk medeniyet ile kültür arasında ayırım yapmayarak¹²⁹ batı medeniyeti karşısında herhangi bir ezikliğe kapılmadan Türk toplumunu çağdaş medeniyete yöneltmiştir.

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılaplarını gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün mânâ ve görünüşü ile uygar bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılaplarımızın ana ilkesi budur"¹³⁰ diyen Atatürk, Türk milleti ve devletin dünyada millî varlığını ve istiklâlini koruyabilmesi için çağdaşlaşmayı bir hayat davası olarak görmektedir. Nitekim bu konuda ".medenî eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum milletler, hürriyet ve istiklâllerinden soyunmağa mahkumdurlar"¹³¹ diyen Atatürk aynı zamanda millî şahsiyeti yok edebilecek taklitçiliğe de karşıdır.¹³² O Türk toplumunun benlik şuuruna varması ve bu şuurdan alacağı güven hissiyle çağdaş medeniyet aleminin haysiyetli bir üyesi haline gelmesini istemektedir.

Gerçekten Atatürk'ün gerçekleştirdiği köklü inkılapları topluca değerlendirdiğimiz zaman bunların çağdaş medeniyet seviyesinde bir millet olma ve aynı zamanda millî kültüre kavuşma amacına yönelik olduğunu görürüz. Milliyetçilik anlayışının tabîi sonucu olarak Türk toplumunu ümmet yapısından çağdaş mânâda bir millet haline getirmeyi amaçlayan Atatürk, gerçekleştirdiği radikal inkılaplarla Türk toplumunun millî ve çağdaş bir millet haline gelme sürecini hızlandırmıştır. Çünkü Mümtaz Turhan'ın deyişi ile "medeni bir cemiyet olmakla, millet olmak arasında hiçbir fark yoktur."¹³³

Devletin en kritik zamanlarında ortaya çıkan isyanlar sebebiyle, zaman zaman sertleşen ve otoriter bir hal alan yeni devletin milliyetçilik politikası, somut hedefler açısından Türkiye toprağıyla sınırlı tutulmuştur. Bunun en önemli odak noktası ortak kültür ölçüsüyle tanımlayabileceğimiz Türk Milleti kavramı olmuştur. Bu anlayışın en somut dönüşümü millî kimlik belirlemede dil ve milliyet ön planda olmakla beraber, devlete ve vatana bağlılık, yani vatandaşlık bağı esas alınarak daima birlik ve beraberlik ön planda tutulmuştur. Gene bu politikanın bir sonucu olarak 1927 yılında "Türk Ocaklarının fiilen işgal sahası, Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahiline münhasırdır" şeklinde değişikliğe uğrayarak bütün kesimlerini kucaklayan bu milliyetçilik anlayışının benimsenmesi ve ülkede yayılmasına paralel olarak, çeşitli halk tabakalarının ve alt kültür gruplarının ortak kültürel gayeler etrafında birleşmesini kolaylaştırmış, millî bir dayanışma duygusu yaratılmıştır. Ayrıca kırsal kesimlerde yaşayan veya imparatorluğun kaybedilmiş topraklarından Anadolu'ya gelen grupların millet ve devlet ile kaynaşmasına yardım edilmiştir. Bunun sonucunda halk hâlâ inançları bakımından İslâma bağlı olmakla beraber kendini Türk olarak düşünmeye başladı. Zamanla düşünce ve ilhamları (özellikle göçmenler açısından) Türkiye sınırları içinde kalan topraklara inhisar etmeye başladı.¹³⁴ Diğer taraftan çeşitli mahallî grupları ve aşiretleri milli bünyeye entegre etme yolunda önemli mesafelerin kat' edilmesi sağlanmış, sonuçta topluma millî bir gurur duygusu aşılanmış.

Sonuç

Türk milliyetçiliği, İslâm ümmetçiliğinden çok milletli Osmanlıcılığa, oradan siyasal İslâmcılığa ve nihayet Türk milliyetçiliği ve vatanperverlik şeklinde bir gelişme göstermiştir. Bu hareket Osmanlı Devleti'nin çeşitli din ve milliyetlerden meydana gelen kozmopolit yapısı içinde bir tepki ve kendini bulma olarak doğmuş ve daha ziyade Türkçülük olarak adlandırılmıştır. Bu akım Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan ve Türk milliyetçiliğinin öncüsü olma gibi bir fonksiyonu üstlenen Türk Ocakları çerçevesinde toplanan aydınlar tarafından

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

geliştirilmiş ve sistemli hale getirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan Türkiye’de milliyetçiliğin yükselişinde teoriden ziyade fiilî olaylar daha belirleyici olmuştur. Özellikle Balkan Savaşları ve II. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti ile beraber, Osmanlıcılık akımını da tamamen bitirmiş, siyasî İslâmcılık cereyanını da onarılmaz bir şekilde tahrip etmiştir. Savaş sonunda ayakta kalabilen önemli fikir akımı milliyetçilik olmuştur. Milliyetçiliğin de siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel sahalarda bir aksiyon haline gelişi ve uygulanışı ancak M. Kemal Paşa’nın öncülüğünde yeni Türk devletinin kurulması ile mümkün olabilmiştir. Ancak milliyetçilik, yeni Türk devletine ideolojik bir temel teşkil ederken, gerçekçi ve çağdaş bir muhteva kazandırılarak Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ideolojisi haline getirilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SARINAY

Devlet Arşivleri Genel Müdürü / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 14 Sayfa: 819-834

Dipnotlar:

1. Geniş bilgi için bkz. Elie Kedouire, Avrupa’da Milliyetçilik, Çev: M. Haluk Timurtaş, Ankara 1971, s. 1-83; Eric J. Hobbawm, Devrim Çağı (1789-1848), Çev: J. Ergüder, A. Şenel, Ankara 1989, s. 101-241; Server Tanilli, Dünyayı Değiştiren On Yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799), 3. B., İstanbul 1990, s. 85 vd; Janko Muslin (Der), Hürriyet Bildirgeleri, Çev: Necmi Zeko, İstanbul 1983, s. 23-96.
2. Geniş bilgi için bkz. Kedourie, a.g.e., s. 84-130; Fahir Armaoğlu, Siyasî Tarih (1789-1960), 2. B., Ankara 1973, s. 8-30; A. Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, 2. B., Ankara 1973, s. 16-24.
3. Bernard Lewis, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, 2. B, Ankara 1984, s. 66; Bernard Lewis, "The Impact of the French Revolution on Turkey", Journal of World History, V, I, (Octobre 1953), s. 119.
4. David Kushner, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908), Çev: S. S. Türet, R. Ertem, F. Erdem, İstanbul 1979, s. 9.
5. Kemal Karpat, "Modern Türkiye", İslâm Tarihi, Kültür ve Medeniyeti, (Ed. P. M. halt, S. Lambton, B. Lewis), Çev: Kurul, II. Cilt, İstanbul 1989, s. 95.
6. Cevdet Küçük, "Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Millet Sistemi’ ve Tanzimat", Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri, Ankara 13-14 Mart 1985, Ankara 1987, s. 13-23.
7. Roderic Davison "Nationalism as a Ottoman Problem and the Ottoman Response" Nationalism in a Non National State, The Dissolution of the Ottoman Empire, Ed: W. W. Haddad and W. Ochsenwald, Columbus 1977, s. 33; Bernard Lewis, "Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunu Hazırlayan Düşünce Akımları", Atatürk Konferansları VI, 1973-1974, Ankara 1977, s. 15-21; Lewis, a.g.e., s. 333.
8. Hugh Seton-Watson, "Milliyetçilik ve Çok Milletli İmparatorluklar", Çev: Y. T. Kurat, Belleten, C. XXVIII, Sayı: 109-112, (Temmuz 1964), s. 525-542.
9. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, 2. B., VII. Cilt, Ankara 1977, s. 308-309.
10. Mümtaz-er Türköne, Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu (1867-1873), (Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens. Yay. Dok. Tezi) Ankara 1990, s. 204.
11. İbrahim Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul, 1070 s. 11-13.
- 12.ERCÜMEND KURAN, "Türk Milliyetçiliğinin Gelişmesi ve Yusuf Akçura", Türk Kültürü, C. IV, Sayı: 42, s. 529.
13. Bernard Lewis. Modern Türkiye’nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, 2. B. Ankara, 1984, s. 330.
14. Lewis, a.g.e., s. 1
15. Ahmed Agayef (Ağaoğlu), "İslam’da dava-yı Milliyet", Türk Yurdu, (1914) Yıl: 3, C. 7, Sayı: 11, s. 2388.
16. Bernard Lewis, "Türkiye’de Tarihçilik ve Milli Uyanış", Türk Yurdu, Sayı: 2, (1960), s. 10.
17. Faktörler için bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi C. VII, 2. B. Ankara, 1977, s. 288-296.
18. Kushner, a.g.e., s. 12.

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

19. Yeni Türk Devletinin Öncüleri, 1928 Yılı Yazıları, (Haz. Nejat Sefercioğlu), Ankara, 1981, s. 29-30; Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, Ezel Kural Show, Osmanlı İmparatorluğu Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı, C. 2, İstanbul, 1983, s. 316-317; Kushner, a.g.e., s. 12-14.
20. Akçura, a.g.e., s. 18-19; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı-Tarihi, C. III, İstanbul, 1971, s. 1069.
21. Lewis, a.g.m., s. 10; Akçura, a.g.e., s. 43-44.
22. Sadık Tural, Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Edebiyatımızda Türkçülük Akımı, (H. Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1978, s. 21.
23. İsmail Hami Danişmend, Ali Suavi'nin Türkçülüğü, Ankara. 1942, s. 26.
24. Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin İslahı Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1861-1884)", Belleten, C. 17; Sayı: 66 s. 224; Agâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, 3. B. Ankara, 1972, s. 155.
25. Kuran, "19. Asırda Milliyetçiliğin..." s. 21.
26. Akçura, a.g.e., s. 54.
27. Kushner, a.g.e. s. 22.
28. Kushner, a.g.e., s. 44-45; Mizancı Murad çıkardığı Mizan gazetesinde Osmanlılık ve İslâmın yanibaşında Türklüğe değer verme çabası içinde olduğu gibi, millî kültürün de korunmasından yanadır: Şerif Mardin, Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908), 2. B. İstanbul, s. 86-91.
29. Bu eserin ifade-î Meram kısmında Türkçeyi savunur. Agâh Sırrı Levend. Şemseddin Sami, Ankara, 1969, s. 172-185; Tural, a.g.e., s. 19-20.
30. Hüseyin Namık Orkun, Türkçülüğün Tarihi, 2. B. Ankara, 1977, s. 58-59; Jacop M. Landau, Pan-Türkizm In Turkey, London, 1981, s. 29; Akçura, a.g.e., s. 87-92.
31. Kushner, a.g.e. 54-55; Akçura, a.g.e., s. 100-103.
32. Mardin, a.g.e. s. 53; geniş bilgi için bkz. Kushner, a.g.e., s. 95-125.
33. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), G. Yeni B. Ankara, 1983, s. 248.
34. Geniş bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Ankara, 1986.
35. Geniş bilgi için bkz. Landau, a.g.e, s. 203-213; Orkun, a.g.e., s. 69-78.
36. Akçura, a.g.e., s. 64-75; Mehmet Saray, Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey, Ankara. 1987, s. 24-26.
37. A. Canip Yöntem, "Ziya Gökalp'e Türkçülüğü Aşıl原因 Adam", Yakın Tarihimiz, C. I, Sayı: 9, (Nisan-1962), s. 259.
38. Akçura hakkında geniş bilgi için bkz. François Georgen, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876-1935), Çev: Alev Er, Ankara, 1986.
39. Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, T. T. T. Yay; Ankara, 1976.
40. Kuran, "Türk Milliyetçiliğinin. " s. 530.
41. C. W. Hoster, Turkizm and the Soviets, London, 1957, s. 145.
42. Akçura, a.g.e., s. 189; Tural, a.g.e., s. 80; Tunaya, Siyasal Partiler, C. I, s. 414. Türk Derneği, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 103-104.
43. Ali Canip Yöntem "Gençlerin Yeni Dil Davası", Yakın Tarihimiz, C. I, Sayı: 12, s. 371-373.
44. "Yeni Lisan", Genç Kalemler, C. II, Sayı: 2, s. 25-28.
45. Yekta Bahir, "Gençlik Kavgası: Millî Daha Doğrusu Kavmi Edebiyat Ne Demektir", Genç Kalemler, C. II, Sayı: 4, s. 72-77.
46. Demirtaş "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler", Genç Kalemler, C. II, Sayı: 8, s. 138-141.
47. Yurdçular Yasası: İkinci Yurdçular Derneği'nin Muzakerat ve Mukaveratı, Dersaadet, (Tarihsiz), s. 25-59.
48. Yurdçular Yasası. s. 2.
49. Türk Yurdu, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 214; Nail Moralı, Mütareke'de İzmir Olayları, Ankara, 1973, s. 63.
50. İkdam, 25 Teşrin-i Sanî 1335, A. Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1956, s. 696-697, Landau, Pan-Turkizm in Turkey, London, 1981, s. 39.
51. Yusuf Sarıncay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931), İstanbul, 1994, s. 112.
52. "Maksad ve Meslek", Türk Yurdu, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 1.

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

53. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Özden, Türk Yurdu Dergisi ve İkinci Meşrutiyet Devri Türkçülük Akımı 1911-1918, (H. Ü. Doktora Tezi), Ankara, 1994.
54. Şükrü Hanioglu, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902), C. I, İstanbul, 1985, s. 8-17, Şerif Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleleri I, İstanbul, 1990, s. 189.
55. Hüseyin Enver Sarp "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştur. ", Türk Yurdu, Sayı: 242 (Mart 1955), s. 665-670.
56. Hüseyin Namık Orkun, Türkçülüğün Tarihi, Ankara, 1977, s. 99-100.
57. H. Cahit Yalçın, Y. Akçura, Ahmet İhsan, Ahmet Ferit (Tek), Mehmet Emin, Ağaoğlu Ahmet, Fuat Sabit gibi kişilere bildiri sunulmuştur.
58. Yusuf Akçura, Yeni Türk Devletinin...s. 195-196.
59. Fiili kuruluşunda Ocağın Başkanı Mehmed Emin (Yurdakul), II. Başkan Yusuf Akçura'dır. Akçura a.g.e., s. 198-199; Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C. 1. İstanbul, 1984, s. 432.
60. Sarıay, a.g.e., s. 127.
61. Köprülüzade Mehmet Fuad "Ümit ve Azim", Türk Yurdu, Yıl: 2, Sayı: 8, C (32), s. 240; Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, 7. Baskı, İstanbul, 1979, s. 56-60; Halide (Edip), "Padişah ve Şehzadelerimize" Türk Yurdu, C. III, Sayı: 2, s. 33-36.
62. Mehmed Emin (Erişirgil), Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s. 92-94.
63. İstanbul Merkez Ocağının üye sayısı 2743'e çıkmış, Tunaya, a.g.e., s. 435, Landau, a.g.e., s. 43'de üye sayısının 3000'i geçtiğini belirtmektedir. Şube sayısı da resmen 35'e çıkmıştır. "Türk Ocağı İdare Raporu", Türk Yurdu, C. XIV, Sayı: 9 (159), s. 4264.
64. Türk Ocağının Nizamname-i Esasi ve Dahilisi, Tanin Matbaası, İstanbul, 1912 (1328), s. 3.
65. Türk Ocağı Esas Nizamı, İstanbul 1918, s. 1.
66. Burhanettin Develioğlu, "Hamdullah Suphi İle Elli Beş Sene" Türk Yurdu, C. 6, Sayı: 2 (Şubat 1967), s. 12, François Georgeon, "Les Foyers Turcs A L'epoque Kemaliste (1923-1931)" Turcuca Tome, XIV, 1982, s. 170.
67. 1918 yılına kadar İstanbul'da 500'ü aşkın konferans verilmiştir. Türk Ocağı İdare Raporu, (1918), s. 4247.
68. Kurucuları arasında, Dr. Tefvik Rüştü (Aras), Falih Rıfkı (Atay), Kuzucuoğlu Tahsin gibi kişilerin bulunduğu dernek için bkz. Türk Gücünün Umumi Nizamı, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, İstanbul 1913, (1329), s. 12.
69. Fusun Üstel, Türk Ocakları (1912-1931), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1986, s. 114-126.
70. Ziya Gökalp, "Türkçülük Türkiyecilik", Y. M., C. II, Sayı: 51, s. 482; Mehmed Fuad, "Türkçülüğün Gayeleri", Vakıf, 16 Temmuz 1918 (1334).
71. M. Fuad Köprülüzade, "Türklük, İslamlık, Osmanlılık", Türk Yurdu, C. IV, Sayı: 21 (45), s. 695-698; İzzet Ulvi, "Türklük Duygusu Osmanlılık Fikrine Mani mi", Türk Yurdu, C. II, Sayı: 4 (16), s. 493.
72. Ahmet Ağaoğlu, "İslam'da Davay-ı Milliyet". Türk Yurdu, Sayı: 10, s. 2324-2328; Ağaoğlu "İslam'da Davay-ı millet", II. Türk Yurdu, C. VI, Sayı: 11, s. 2388, Ağaoğlu "Türk Alemi", Türk Yurdu, C. 1. Sayı: 7, s. 196-197; A. Ağaoğlu, "Sabık Trabzon Valisi Nazif Beyefendiye" Türk Yurdu, Yıl: 2, 21 (45) s. 713-714; "Türklük Şuuru", Türk Yurdu, Yıl: 3, Sayı: 7 (55), s. 1070; Mehmed Fuad "Türklük, İslamlık." s. 698-699.
73. Ziya Gökalp'in bu yazısı Türk Yurdu'nda 9 ayrı makale olarak yayınlanmış, 1918'de kitap haline gelmiştir. Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, (Haz: İbrahim Kutluğ), Ankara 1976.
74. Özellikle Yusuf Akçura'nın fikri şekillenmesinde Ziya Gökalp'in durumu ile karşılaştırmalı bir şekilde bkz. François Georgeon, "Ziya Gökalp et Yusuf Akçura", Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan, I, İstanbul, 1982, s. 67-381.
75. AY. "Türk Alemi", Türk Yurdu, C. II. Sayı: 19, s. 599.
76. François Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri ve Yusuf Akçura (1876-1935), Çev.: Alev Er, Ankara, 1984, s. 44.
77. Özden, a.g.e., s. 301.
78. Tekin Alp hakkında bkz. Jacop M. Landau, "Tekin Alp: Osmanlı İmparatorluğunun Son Devrinde Bir Aydın", IX, TT Kongresi, Ankara, 1988, s. 1129-1139.
79. Ocak bünyesinde kurulan Türk Gücü'ne mensup gençlerin "Turan'ın akıncısı olacaklarını vurgulamaları, Türk Ocağı Marşının "Mabedimiz Türk Ocağı Kâbemiz de yüce parlak, Turandır hem ancak" şeklinde olması bu genel havanın bir yansımasıdır. Ali Hadî Okan, "Türk'ün ve Türk Ocaklarının Hamdullahı", Türk Yurdu, C. VII, Sayı: 2 (HST Özel Sayısı), s. 55.
80. Ahmed Ferid (Tek), "Türk Ocakları", Nevsal-i Millî, İstanbul, 1914, s. 189-191.

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

81. "Türk Ocağı Kongresi", Türk Yurdu, C. XIV, Sayı: 10 (159), s. 4299-4300.
82. Ziya Gökalp, "Türkçülük Türkiyecilik", Yeni Mecmua, C. II, Sayı: 51, s. 482, Köprülü, "Türkçülüğün Gayeleri", Vakıf, 16 Temmuz 1918.
83. Georjeon, a.g.e., s. 101-102.
84. Yusuf Akçura, Siyaset ve İktisad Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale, İstanbul, 1924, s. 7-19.
85. Bu anlayışı hemen hemen bütün Türkçülerde görmek mümkündür. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi, 30 Nisan 1925 tarihinde Kurultay Veda toplantısında siyasî sınırların milletleri bölemeyeceğini ifade etmektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dağ Yolu I, Ankara, 1987, s. 97.
86. Georjeon, a.g.e., s. 78-79.
87. Zafer Toprak, "II. Meşrutiyette Solidarist Düşünce: Halkçılık", Toplum ve Bilim, 1. (Bahar 1977), s. 94-96.
88. II. Meşrutiyet döneminde Milli İktisat hakkında geniş bilgi için bkz. Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918), Ankara, 1982.
89. Georjeon, a.g.e., s. 109.
90. Ziya Gökalp, "İktisadî İnkılâp İçin Nasıl Çalışmalıyız", Küçük Mecmua, Sayı: 33 (5 Mart 1923), s. 3-6.
91. Ercüment Kuran, "Millî Tarih Görüşümüz", Türk Kültürü, C. VIII, Sayı: 85, s. 15-16; Nejat Kaymaz, "Türkçü Tarih Görüşü", Felsefe Kurumu Semineri, Ankara 1977, s. 433-443.
92. Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, 3. B., İstanbul, 1978, s. 250.
93. Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, Ankara, 1981, s. 77-78.
94. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Mayıs 1919'da İstanbul'a gönderdiği rapor için bkz. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938, Ankara, 1983, s. 44.
95. Bunlar arasında İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthope 23 Haziran 1919'da Londra'ya gönderdiği telgrafta, Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. I, Ankara 1975, s. 26; Gene İngiliz Amirali Webb'den Sir R. Graham'a 28 Haziran 1919 tarihli notta, Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 196, s. 201 bahsederken, Fransız Gazeteci Berthe Georges Gaulis, yazdığı kitapta milliyetçi bir hareket olarak niteler, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği, Çev., Cenap Yazansoy, İstanbul 1981.
96. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, 2. B., İstanbul, 1981, s. 101-102.
97. Ziya Gökalp olaya başka açıdan bakarak, halkçılarla Türkçülerin izdivaç ettiğini, "Bu izdivaçtan bir cemiyet doğduki adı Türk milletidir" demektedir. Türkçülüğün Esasları, s. 172.
98. Kemal Atatürk, Nutuk, 13. B. İstanbul, 1973, C. I, s. 12.
99. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Haz.: Nimet Arsan), 3. B., C. I-III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1981, s. 201.
100. Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara 1984, s. 185-186.
101. Ercüment Kuran, Atatürkçülük üzerine Denemeler, Ankara, 1981., s. 27. Onun Musul konusunda da gerçekçi davranarak yeni bir savaş açılmasının sakıncalı olduğunu belirttiği, bu konuyu zamana bırakmanın uygun olacağını söylediği bilinmektedir. Konuşması için bkz. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. III, Ankara 1980, s. 1318.
102. Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, 2. B. Ankara, 1984, s. 351.
103. Abdurrahman Çaycı, "Atatürk ve Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s. 649-651.
104. Karpat, "Modern Türkiye", İslam Tarihi, C. II, İstanbul, 1989, s. 106.
105. Bunun iki temel sebebi vardır: 1-Yeni devletin bir imparatorluk mirası üzerinde kurulmuş olmasından dolayı, henüz Türk kültürüne entegre olmamış bazı küçük grupları da içine alan bir ölçü bulmak. 2-Yapılacak tanımın önceleri sınırlar dışında kalan Türkleri kapsamamasına dikkat edilmiştir. Çünkü amaç mevcut ülke toprakları üzerinde sınırlı bir güç olmak ve içerde millî birliği kurmaktır. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Frank Tachau, "The Search For National Identity Among The Turks" Die Welt des Islamic, s. 1-4, Wolome VIII, (1963), s. 165-176.
106. 106 1924 Anayasası'nın 88. Maddesi "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık (Türk) itlak olunur." denilmektedir. Bu tanım aşağı yukarı diğer Anayasalara da aynen yansımıştır. Ayhan Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları, 3 B, 1987, s. 40, 1961 Anayasası'nın 54. Maddesi, s. 97, 1982 Anayasasının 66. Maddesi de aynen "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" şeklindedir, s. 231.
107. Afet İnan, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara 1969, s. 18.
108. Afet İnan, a.g.e., s. 18.

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

109. Mümtaz Turhan, Garplılaşmanın Neresindeyiz, İstanbul, 1980, s. 405.
110. Orhan Türkdoğan, Değişme Kültür ve Sosyal Çözölme, İstanbul, 1988, s. 28.
111. A. S. ve D., C. I., s. 372.
112. Abdurrahman Çaycı, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara 1992, s. 821-831.
113. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Millî Dil Anlayışı, Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı, Ankara 1982, S. 119-122.
114. Türk tarih Tezi için bkz. I. Türk Kongresi Zabıtları, İstanbul 1932; Ahmet Cevat Emre, Atatürk İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi, İstanbul 1956; A. Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", Belleten; C. III, (1939), s. 254-246.
115. Bayram Kodaman, "Atatürk ve Tarih", Atatürk ve Kültür, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982, s. 14.
116. Lewis, a.g.e., s. 357; Tachau, a.g.m., s. 176.
117. Feyzioğlu, Atatürk ve Milliyetçilik, s. 55-65.
118. Atatürk'ün bu konuda 16 Ocak 1923 tarihli konuşması için bkz. A. S. ve D., C. II, s. 60; 9 Eylül 1923 yılında Halk Fırkası'nın kuruluşu ile birlikte kabul edilen Nizamnamenin 2. Maddesinde de "Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak müsavâtı kabul eden bütün fertler halktıdır. Halkçılar, bir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazları kabul etmeyen ve kanunları vaz' etmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir" denilmektedir. Nizamname için bkz. Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tekk Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Ankara 1981, s. 362-369.
119. Geniş bilgi için bkz. Turhan Feyzioğlu, Türk Millî Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği, Ankara 1988.
120. Kuran, a.g.e., s. 27. Atatürk de bu konuda, ".millet dini ve mezhebî bağlılık yerine Türk milliyeti bağı ile fertlerini toplamıştır" demektedir. A. S. ve D., C. II, s. 237.
121. Turhan Feyzioğlu, "Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik", Atatürk Yolu, s. 198-225.
122. Bu durumu Türkçe konuşan Ortodoks Karamanlıların mübadeleye tabi tutulmalarında ve Ortodoks Gagauz Türklerinin Türkiye'ye göçü meselesinde gönülsüz davranılmasında görmek mümkündür.
123. Güngör, Türk Kültürü, s. 107.
124. a.g.e., s. 120.
125. Tarık Zafer Tunaya, "İdeolojik İstiklâl", Atatürk Önerliğinde Kültür Devrimi, Ankara, 1972, s. 89.
126. Feyzioğlu, Atatürk ve Milliyetçilik, s. 46.
127. Sadri Maksudi Arsal, Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, 4. B. İstanbul, 1979, s. 82.
128. A. S. ve D., C. II., s. 181.
129. Atatürk'ün bu konudaki görüşleri için bkz. Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, İstanbul 1971, s. 43-45; A. S. ve D., C. II, s. 68.
130. Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 65.
131. Kocatürk, a.g.e., s. 116-117.
132. ".Dünyanın her türlü ilminden keşfiyatından istifade edelim. Lakin unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz", A. S. ve D., C. II, s. 140-142 diyen Atatürk taklitçiliğin sonunun hüsrân olduğunu vurgulayarak, "Türkiye bir maymun değildir ve hiçbir milleti taklit etmeyecektir." demektedir. Kuran, Atatürkçülük., s. 20.
133. Turhan, Garplılaşmanın., s. 401.
134. Karpat, Modern Türkiye., s. 109.